

ΙΟΝΙΟΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΣΕΛΙΔΕΣ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟΣ ΣΤΟΝ
ΔΗΜΗΤΡΗ Ε.-Γ. ΚΑΡΥΔΗ

ΚΕΡΚΥΡΑ 2018

ΣΕΛΙΔΕΣ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΟΜΟΣ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟΣ ΣΤΟΝ
ΔΗΜΗΤΡΗ Ε.-Γ. ΚΑΡΥΔΗ

ΙΟΝΙΟΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΣΕΛΙΔΕΣ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΟΜΟΣ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟΣ ΣΤΟΝ
ΔΗΜΗΤΡΗ Ε.-Γ. ΚΑΡΥΔΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ – ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΤΖΙΒΑΡΑ

ΚΕΡΚΥΡΑ 2018

Τυπογραφική επιμέλεια: Σπύρος Χρ. Καρούδης

© Ιόνιος Εταιρεία Ιστορικών Μελετών, 2018
Ιωάννου Θεοτόκη 72, 49100 Κέρκυρα

ISBN 978-618-83859-0-0

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ – ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΤΖΙΒΑΡΑ Για τον Δημήτρη Ε.-Γ. Καρούδη (24.1.1969 – 5.8.2017)	9
ΣΠΥΡΟΣ Π. ΓΑΟΥΤΣΗΣ Μία αναγραφή των Καθολικών της Κέρκυρας το 1728	15
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΘΥΜΗΣ Η Εκκλησία της Κέρκυρας την περίοδο της γερμανικής κατοχής (1943-1944)	47
ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΔΑΜΗΣ Ο Σπύρος Σαμάρας «τέκτων κανονικός»	65
ΣΠΥΡΟΣ ΧΡ. ΚΑΡΥΔΗΣ Ναοὶ δημοσίου δικαιώματος στὸν κερκυραϊκὸ χῶρο. Τὰ δεδομένα τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1635	79
ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ «Αἱ καρδίαι ἀμοιβαίως ἐχωρίσθησαν καὶ ἐξ ἀδιαλλάκτου μίσους ἀμοιβαίως κατέχονται». Ο Ἰωάννης Καποδίστριας ὡς ἐπίτροπος τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας κατὰ τὴν περίοδο τῶν στάσεων τῆς Κεφαλονιάς (1801, 1802)	117
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Γ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ Ἡ θυσία τῶν Κερκυραίων Μαχητῶν τοῦ «Ἀποσπάσματος Λαντζίδη» (24 Νοεμβρίου 1940)	141
ΣΤΑΘΗΣ ΜΠΙΡΤΑΧΑΣ Βενετικὸ κράτος καὶ ἰησουιτικὴ ἐκπαίδευση: Τὸ πρόβλημα τῆς μόρφωσης τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων (ἀρχές 17ου αἰῶνα)	153

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ	
Οι Έλληνες στο θαλάσσιο εμπόριο της Βενετίας τον 16ο αιώνα. Η περίπτωση της οικογένειας Βεργή	177
ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ	
<i>Χριστίνα η Ηγουμένησσα</i> : Ένα ανέκδοτο ερωτικό δράμα του Γεωργίου Μαρτινέλη	189
ΓΙΩΡΓΟΣ Ε. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ	
Ένα ναυλοσύμφωνο του 1783 από την Πρέβεζα	207
ΣΠΥΡΟΣ ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ	
Μία επιστολή επτανησιακού ενδιαφέροντος από το λανθάνον τμήμα του πρεβεζάνικου αρχείου Λουρόπουλου. Περιγραφή της «επανάστασης» του 1810 στους Παξούς	219
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΤΖΙΒΑΡΑ	
Άπόψεις περί δικηγορίας στό βενετικό Κράτος τής Θάλασσας τόν 18ο αιώνα	237
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΑΚΗΣ	
Ο νοτάριος Νάξου Πανταλέων Μηνιάτης (μέσα 17ου αιώνα). Πληροφορίες από ανέκδοτα έγγραφα	259

Ναοὶ δημοσίου δικαιώματος στὸν κερκυραϊκὸ χῶρο.
Τὰ δεδομένα τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1635*

Ἡ μελέτη ἐστιάζει στὸν κερκυραϊκὸ χῶρο καὶ σὲ μιὰ συγκεκριμένη ὁμάδα ὀρθόδοξων καθιδρυμάτων, ἐκεῖνα ποὺ ἀνήκαν στὸ Δημόσιο. Στηρίζεται κυρίως στὴν ἀπογραφή τῶν ναῶν καὶ μονῶν τοῦ ὀρθόδοξου δόγματος, ποὺ διενεργήθηκε στὶς βενετοκρατούμενες ἐλληνικὲς περιοχὲς κατὰ τὸ διάστημα 1635-1638¹. Ἐξαιρετικὴ ἐπίσης πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο ἀποτελεῖ ἡ συλλογὴ τῶν αἰτημάτων τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὶς βενετικὲς κυβερνητικὲς ὑπηρεσίεσ², ἡ ὁποία, μαζὶ μὲ τὸ διαθέσιμο στὸ Ἄρχειο τῆς Κέρκυρας νοταρικὸ καὶ ἄλλο ὕλικό, ἀξιοποιεῖται ἐδῶ ἐπικουρικά, γιὰ τὴ συμπλήρωση τῶν κενῶν τῆς ἀπογραφῆς.

* Ὅσα εἶχα στὸν νοῦ, στὸν δρόμο γιὰ τὴν Κέρκυρα, καὶ ὅσα δὲν προφθάσαμε νὰ ποῦμε ἐκεῖνο τὸ Πάσχα τοῦ 2017.

1. Τὸ τμήμα ποὺ ἀφορᾷ τὴν Κέρκυρα, δημοσιεύτηκε πρόσφατα. Βλ. Σπύρος Καρύδης – Γεράσιμος Δημουλάς – Γιώργος Πουλῆς, *Χῶροι λατρείας καὶ κλήρος στὴν Κέρκυρα τοῦ 17ου αἰῶνα. Ἀρχεὶακὰ τεκμήρια*, Ἀναγνωστικὴ Ἐταιρία Κέρκυρας, Κέρκυρα 2018 [στὸ ἐξῆς: Καρύδης-Δημουλάς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*], σσ. 1-188.

2. Ἔχουν ἐκδοθεῖ σὲ πέντε τεύχη. Ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρουν τὰ ἀκόλουθα: Γεώργιος Πλουμίδης, *Αἰτήματα καὶ πραγματικότητες τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετοκρατίας*, τεῦχος Α', Ἰωάννινα 1985 [στὸ ἐξῆς: Πλουμίδης, *Αἰτήματα*, τεῦχος Α'], ποὺ καλύπτει τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 6 Ἀπριλίου 1554 ἕως 5 Φεβρουαρίου 1601· ὁ ἴδιος, *Αἰτήματα καὶ πραγματικότητες τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετοκρατίας (1601-1666)*, τεῦχος τέταρτο, Ἑλληνικὸ Ἴνστιτούτο Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν Βενετίας, Ἀθήνα-Βενετία 2013 [στὸ ἐξῆς: Πλουμίδης, *Αἰτήματα*, τεῦχος Δ']· ὁ ἴδιος, *Αἰτήματα καὶ πραγματικότητες τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετοκρατίας, Μέρους Α' 1627-1795 - Μέρους Β' 1563-1655*, τεῦχος πέμπτο, Ἑλληνικὸ Ἴνστιτούτο Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν Βενετίας, Ἀθήνα-Βενετία 2016 [στὸ ἐξῆς: Πλουμίδης, *Αἰτήματα*, τεῦχος Ε'].

1. Ἡ ἀπογραφή

Ἡ ἀπογραφή πραγματοποιήθηκε στὸ πλαίσιο τῆς γενικῆς ἐπιθεώρησης τῶν βενετικῶν κτήσεων, ἡ ὁποία εἶχε ἀποφασιστεῖ ἀπὸ τὸ Μείζον Συμβούλιο (Maggior Consiglio) τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1633 καὶ ἡ σχετικὴ ἐντολὴ γιὰ τὴ διενέργειά της δόθηκε ἀπὸ τὴ βενετικὴ Γερουσία στὶς 22 Νοεμβρίου 1634 στοὺς *sindici, inquisitori καὶ avvocatori di Levante*, Marco Contarini, Piero Corraro καὶ Giovanni Capello. Σύμφωνα μὲ τὸν ἀρχικὸ σχεδιασμὸ της, ἡ ἀπογραφή ἀφοροῦσε στοὺς ὀρθόδοξους ναοὺς καὶ μονὰς ὄλων τῶν βενετοκρατούμενων τότε περιοχῶν καὶ ἀπέβλεπε στὴν καταγραφή τῶν εἰσοδημάτων τους, στὴν ἐπισήμανση τῶν ναῶν ἐκείνων ποὺ εἶχαν ἐνορίτες καὶ στὴν ξεχωριστὴ καταγραφή τῶν ναῶν/μονῶν ποὺ ἀνήκαν στὸ Δημόσιο. Ἐν τέλει περιέλαβε μόνον τὴν Κρήτη καὶ τὰ τρία μεγαλύτερα νησιὰ τοῦ Ἰονίου. Πρόκειται ὅμως γιὰ τὴν πρώτη γνωστὴ συστηματικὴ προσπάθεια καταγραφῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων καὶ τῶν εἰσοδημάτων τους στὶς ὑπὸ βενετικὴ διοίκηση ἐλληνικὲς περιοχές, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀξία τῶν ἀπογραφικῶν δεδομένων της δὲν περιορίζεται μόνον στὰ ἴδια τὰ μνημεῖα (σωζόμενα καὶ μὴ σήμερα), ἀλλὰ ἐκτείνεται γενικότερα στὴν ἱστορία καὶ στὴν οἰκονομία τῶν βενετοκρατούμενων περιοχῶν³.

Ἡ ἀπογραφή στὴν Κέρκυρα διήρκεσε ἀπὸ τὶς 14 Ἰουλίου ἕως τὴν 1η Αὐγούστου 1635. Τὸ κατάστιχο τῆς ἀπογραφῆς βρίσκεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς Βενετίας. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 100 φύλλα καὶ χωρίζεται σὲ ἕξι ἐνόητες ποὺ ἀναφέρονται στοὺς ναοὺς «*de jus patronato della serenissima Signoria*», στοὺς ναοὺς τῆς πόλης καὶ τῶν προαστίων καὶ στοὺς ναοὺς τῶν τεσσάρων διοικητικῶν/φορολογικῶν διαμερισμάτων (*balie*) (*Mezzo, Oros, Aleftimo, Agiru*), στὰ ὁποῖα ἦταν τότε χωρισμένο τὸ νησί. Συνολικά, στὴν ἀπογραφή περιλαμβάνονται 453 ναοὶ καὶ 2 ἐφέστιες εἰκόνες κατεδαφισμένων ναῶν, οἱ ὁποῖες λογίζονται ὡς οἰκονομικὲς μονάδες μὲ ξεχωριστὴ διαχείριση.

Τὰ καθιδρύματα τοῦ Δημοσίου δηλώνονται ὡς «*jus di Sua Serenità*», «*della serenissima Signoria*», «*concessali dalli illustrissimi rettori*», «*jus patronato pubblico*». Οἱ δηλώσεις τῶν ἐπικαρπωτῶν τους (ιερέων, ἱερομονάχων, ἡγουμένων), καταχωρισμένες σὲ ξεχωριστὸ φυλλάδιο, προτάσσονται τοῦ λοιποῦ σώματος τῆς ἀπογραφῆς. Δὲν λείπουν φυσικὰ καὶ οἱ διάσπαρτες

3. Ἀπὸ τὴν ἀπογραφή, ἐκτὸς τῆς Κέρκυρας, ἔχει δημοσιευτεῖ ἕως τώρα τὸ κατάστιχο τοῦ διαμερίσματος τῶν Χανίων καὶ τὸ κατάστιχο τῆς Ζακύνθου· βλ. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*, σσ. 17-18, ὅπου καὶ βιβλιογραφία γιὰ τὶς ἄλλες βενετοκρατούμενες περιοχές.

δηλώσεις, αποτέλεσμα όχι τόσο του τρόπου σύνταξης του καταστίχου, όσο του τρόπου δήλωσης των ναών και μονών από τους κατόχους τους, μαζί δηλαδή με άλλους κατεχόμενους ή εφημερευόμενους από εκείνους ναούς⁴. Στην Κέρκυρα καταγράφηκαν 18 καθιδρύματα του Δημοσίου, 16 ναοί/μονές με τὰ 10 μετόχια τους, και δύο εικόνες. Στις δηλώσεις καταγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ προσώπου ποὺ ἐμφανίστηκε γιὰ τὴ δήλωση, ἡ ἐπωνυμία τοῦ δηλούμενου ναοῦ/ μονῆς, τὰ τεκμήρια ποὺ ἀποδείκνυαν τὴ νομιμότητα τῆς κατοχῆς, δηλαδή ἡ ἐκλογή ἀπὸ τὴν τοπικὴ βενετικὴ Διοίκηση καὶ τὸ δουρικὸ γράμμα με τὴν ἡμερομηνία ἐπικύρωσης τῆς ἐκλογῆς, ἡ ἐνδεχόμενη ὑπαρξὴ ἐνορίας καὶ τὰ εἰσοδήματα, διακρινόμενα σὲ βέβαια καὶ ἀβέβαια.

Στὴν ἀπογραφή καταγράφεται ἐπομένως ἡ πραγματικότητα τῆ στιγμῆ τῆς διενέργειάς της, δὲν προσδιορίζεται ὅμως ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο τὰ καθιδρύματα αὐτὰ περιῆλθαν στὸ Δημόσιο, στοιχεῖο κατὰ τὴν κρίση μας σημαντικὸ γιὰ τὴ διευκρίνιση τῶν ιδιαίτερων χαρακτηριστικῶν τῆς μικρῆς αὐτῆς, ἀλλὰ ιδιαίτερα σημαντικῆς, κατηγορίας ναῶν, ἡ ὑπαρξὴ τῆς ὁποίας βεβαιώνεται καὶ στὰ ἄλλα νησιὰ με τὰ ἴδια χαρακτηριστικά. Στὴν παρουσίαση τῶν ἀπογραφικῶν δεδομένων ποὺ ἀκολουθεῖ, ἡ ἀπογραφή λειτουργεῖ ὡς ἀφόρμηση γιὰ τὴ διερεύνηση τῆς πορείας ὄλων τῶν περιπτώσεων ποὺ καταγράφονται, ἕως ὅτου καταστοῦν *jus patronati publici*, με βάση τὰ στοιχεῖα ποὺ εἶναι διαθέσιμα ἀπὸ τὶς ἄλλες πηγές ποὺ ἀναφέραμε στὴν ἀρχή.

2. Τὰ ἀπογραφικὰ δεδομένα

Α.1. Ἁγία Αἰκατερίνη τοῦ Πρέντζα, εἰκόνα

Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἱερέα Νικόλαο Ρεφελέτη, ὁ ὁποῖος ἐμφανίστηκε ὡς «*officiario della imagine di Santa Cattarina della Brenda del jus patronato della serenissima Signoria come per ducali di 23 Genaro 1631*»⁵. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐφέστια εἰκόνα τοῦ ὁμώνυμου ναοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Πρήντζα ἢ Πρέντζα τουλάχιστον ἀπὸ τὸ 1532, με τελευταῖο γνωστὸ κτήτορα τὸν Νικόλαο Πρέντζα, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα με ἔμμεσες μαρτυρίες, τὸ 1566 κατέστησε κληρονόμο του τὸν ναὸ καὶ ὄρισε μετὰ θάνατον τρεῖς ἐπιτρόπους

4. Τὸ φυλλάδιο με τοὺς ναοὺς/μονές τοῦ Δημοσίου περιλαμβάνει 18 ἐγγραφές γιὰ 14 συνολικὰ ναοὺς τοῦ Δημοσίου με τὰ μετόχια τους. Οἱ ὑπόλοιποι καταγράφηκαν μαζί με τοὺς ἄλλους ναοὺς.

5. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*, σσ. 5 ἀρ. 10, 66.

για τὴ διαχείρισή του. Ὁ ναὸς κατεδαφίστηκε μετὰ τὸ 1578, στὸ πλαίσιο τῶν προγραμματισμένων κατεδαφίσεων γιὰ τὴν τείχιση τῆς πόλης⁶, καὶ τὰ περιουσιακὰ του στοιχεῖα περιῆλθαν στὸ Δημόσιο, λόγω ἐκλείψεως τῆς κτητορικῆς οἰκογένειας καὶ ἀμέλειας προφανῶς τῶν ἐπιτρόπων, ἢ τελευταία γνωστὴ πράξη τῶν ὁποίων σὲ σχέση μὲ τὸν ναὸ εἶναι ἐκεῖνη τῆς παραχώρησής του, στίς 5 Δεκεμβρίου 1578, στὸν ὑποψήφιο τότε ἱερέα Σπυρίδωνα Θεοφύλακτο. Ὁ τελευταῖος ἀναφέρεται ὡς ἐφημέριος τοῦ ναοῦ ἕως καὶ τὶς 15 Δεκεμβρίου 1605, χωρὶς πάντως αὐτὸ νὰ ἀποδεικνύει καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἴδιου τοῦ κτιρίου⁷. Ὁ ἴδιος ἱερέας ζήτησε ἀπὸ τὶς βενετικὲς ἀρχές, στίς 29 Μαΐου 1626, νὰ τοῦ ἐπικυρωθεῖ ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης⁸, εἶναι βέβαιο ὅμως ὅτι τὸ αἴτημά του ἀφοροῦσε τὴν εἰκόνα, ὅπως καὶ τὰ ὑπόλοιπα αἰτήματα ποὺ καταγράφονται στὴ βιβλιογραφία ἀπὸ τότε καὶ στὴ συνέχεια, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἴτε στὴν παραχώρηση εἴτε στὴν ἐπικύρωση τῆς παραχώρησης τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης⁹. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Θεοφύλακτου ἐξελέγη στὴ θέση του ὁ ἱερέας Νικόλαος Ρεφελέτης, ὁ ὁποῖος στίς 7 Νοεμβρίου 1627 ζήτησε ἀπὸ τὴ Γερουσία τὴν ἐπικύρωση τῆς ἐκλογῆς του¹⁰, ἢ ὁποῖα ἔγινε ὅπως εἶδαμε τέσσερα χρόνια ἀργότερα. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ρεφελέτη ἐξελέγη στὴ θέση ὁ ἱερομόναχος Νεόφυτος Ροδόσταμος καὶ ἡ ἐκλογή του ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὴ Γερουσία στίς 22 Ἰανουαρίου 1638¹¹. Ἡ ἐπόμενη γνωστὴ πληροφορία γιὰ τὴν εἰκόνα εἶναι τῆς 23ης Ὀκτωβρίου 1657, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποῖα ὁ ἱερέας Τζώρτζης da Molin ζήτησε τὴν εἰκόνα, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ βάρη («*liberada da gravetze*»), τὴν ὁποῖα εἶχε ὁ Ροδόσταμος ἕως τὸν θάνατό του στὸν ναὸ τῆς Εὐαγγελίστριας στοῦ Ἀθράμης, καὶ τὴν ὁποῖα χωρὶς ἄδεια κατεῖχε τότε ὁ ἱερέας Zorzi Levà ἀπὸ τὴν Κρήτη¹². Στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνα μιὰ εἰκόνα τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης, τῆς ὁποίας καταγράφονται τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα,

6. Βλ. Σπύρος Καρύδης, *Ὁ ἀστικός χώρος καὶ τὰ ἱερά. Ἡ περίπτωση τῆς Κέρκυρας τὸν 16ο αἰώνα*, Ἀθήνα 2007 [στὸ ἐξῆς: Καρύδης, *Ἀστικός χώρος*], σσ. 115-116. Ἡ διαθήκη τοῦ Πρέντζα, στίς πράξεις τοῦ νοταρίου Μάρκου Φρόνιμου, δὲν ἐντοπίστηκε.

7. Καρύδης, *ὁ.π.*

8. Πλουμίδης, *Αἰτήματα*, τεῦχος Ε', σ. 230 ἀρ. 286.

9. Βλ. Πλουμίδης, *Αἰτήματα*, τεῦχος Ε', σσ. 230 ἀρ. 286, 236 ἀρ. 318, 238 ἀρ. 326, 255 ἀρ. 416.

10. Πλουμίδης, *Αἰτήματα*, τεῦχος Ε', σ. 238 ἀρ. 326.

11. Archivio di Stato di Venezia [στὸ ἐξῆς: ASV], Senato, Deliberazioni, Mar, Registro 95, φ. 315v.

12. Πλουμίδης, *Αἰτήματα*, τεῦχος Δ', σ. 126 ἀρ. 625.

φυλασσόταν στὸν ναὸ τῆς Τριμάρτυρης στὴ Γαρίτσα¹³, δὲν διαθέτουμε ὅμως ἐπαρκῆ στοιχεῖα γιὰ τὴν ταύτιση.

A.2. Ἅγιοι Ἀνάργυροι, Καλαφατιῶνες

Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἱερέα Ἰωάννη Μπράτο, ὡς «*chiesa ... della serenissima Signoria concessali dall'illustrissimo et eccellentissimo signor capitano general Belegno*»¹⁴. Δὲν ὑπάρχουν παλαιότερες πληροφορίες γιὰ τὸν ναό. Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰώνα καὶ ἐξῆς ἐμφανίζεται ὡς κτητορικὸς τῶν οἰκογενειῶν Κομπολίτη καὶ Σκαφιδα¹⁵.

A.3. Ἅγιος Ἀθανάσιος, εἰκόνα

Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἱερέα Χριστόδουλο Κοσκινᾶ, ἐφημέριο τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων στὴ Γαρίτσα, ὁ ὁποῖος ἀνέφερε ὅτι ἐντὸς τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἢ ὁποῖα ἀνῆκε στὸν μοναχὸ Τρίγγη. Σημείωνε ἐπιπλέον ὅτι εἶχε καταγγεληθεῖ ἡ νομιμότητα τῶν κληρονομικῶν δικαιωμάτων τοῦ κατόχου τῆς, χωρὶς ἕως τότε νὰ ἔχει ὀλοκληρωθεῖ ἡ ἐξέταση τῆς ὑπόθεσης¹⁶. Πρόκειται προφανῶς γιὰ εἰκόνα κατεδαφισμένου ἢ κατεστραμμένου ναοῦ, τὴν ταυτότητα τοῦ ὁποῖου δὲν γνωρίζουμε καὶ γιὰ τὴν ὁποῖα δὲν ἔχουμε ἄλλη πληροφορία.

A.4. Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος τοῦ Μπαρδίλη, Μαντούκι-Ἀβράμη

Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν Κύπριο ἱερομόναχο Μακάριο, γιὰ λογαριασμὸ τοῦ θείου του ἱερομονάχου Παφνουτίου Λακέρδα, ὡς «*chiesa ... del Prencipe*»¹⁷. Τὸ προσωνόμιο τοῦ ναοῦ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἐπώνυμο τοῦ πρώτου κτήτορα. Περὶ τὸ 1562 ἐμφανίζεται στὶς νοταρικὲς πηγές ὁ Βασίλειος Παππᾶς, ὡς «*κουμεσάριος*» τοῦ κτήτορα ἱερομονάχου Γενναδίου Μπαρδίλη, νὰ ἐνεργεῖ γιὰ λογαριασμὸ τοῦ ναοῦ. Περὶ τὸ 1605 ὁ ναὸς φαίνεται ὅτι ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Κονταρίνη. Στις 29 Ἀπριλίου 1605 ἡ μοναχὴ Ἀναστασία, ὡς διαχειρίστρια τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἐκλιπόντος γιοῦ τῆς ἱερομονάχου Ἰωάννα καὶ τοῦ γιοῦ τῆς Νικολέτου Κονταρίνη, κατέστησε τὸν ἱερομόναχο Εὐθύμιο Ἀλπελαῆ ἀπὸ τὰ Τρίκαλα ἰσόβιο ἱερούργου στοὺς ναοὺς τοῦ Ἁγίου

13. Ἀρχεῖα Νομοῦ Κέρκυρας [στὸ ἐξῆς: ANK], Ἀρχεῖο Ἐγγωρίου Διαχειρίσεως [στὸ ἐξῆς: AED], φάκ. 1803, κατάστιχο 2, φ.χ.ᾶ.

14. Καρούδης-Δημουλάς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*, σσ. 6 ἄρ. 18 καὶ 137, 69.

15. Ὁ.π., σ. 69.

16. Ὁ.π., σ. 21 ἄρ. 118, «*ne è stata denunciata per caduca ma non ancora ispedita*».

17. Ὁ.π., σσ. 19-20 ἄρ. 111, 96-97.

Ἰωάννου Προδρόμου τῆς Καρακούζαινας, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σαμῶ-
νη καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Μπαρδίλη. Στούς ἴδιους ναοὺς ὡς ἱεροου-
γὸς καὶ οἰκοκύρης ἀπαντᾷ τὸ 1614 ὁ ἱερομόναχος Ἰωνᾶς Χαλικιόπουλος¹⁸.
ὑποθέτω ὅτι ὁ ναὸς περιήλθε στὸ Δημόσιο μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Χαλικιό-
πουλου, ποὺ θὰ πρέπει νὰ συνέβη λίγο πρὶν τὶς 28 Φεβρουαρίου 1633¹⁹.
Λίγους μῆνες ἀργότερα, στὶς 31 Ὀκτωβρίου 1633, ὁ ἱερομόναχος Παφνού-
τιος, ποὺ εἶδαμε παραπάνω, σὲ αἴτησή του ἀνέφερε ὅτι εἶχε ἀναστηλώσει
τὸν ναό, εἶχε ἐκλεγεῖ στὴν ἐφημερία του καὶ ζητοῦσε ἀπὸ τὶς βενετικὲς
ἀρχὲς τὴν ἐπικύρωσή²⁰. Ὁ ναὸς διατήρησε τὸν δημόσιο χαρακτήρα του καὶ
μετὰ τὸ τέλος τῆς βενετικῆς παρουσίας στὴν Κέρκυρα²¹.

A.5. Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος τοῦ Μωραΐτη, Γαστούρι

Δηλώθηκε, μαζί μὲ τὸ μετόχι του, τὸν Ἅγιο Νικόλαο στὰ Ἐπισκοπιανά, ὡς
«*jus patronato della serenissima Signoria*» ἀπὸ τὸν ἡγούμενο ἱερομόναχο Ἰε-
ρόθεο Ροδόσταμο, ὁ ὁποῖος παρουσίασε «*le ducali di concessione di detta
chiesa di 23 Genaro 1631*»²². Γνωστὸς ἤδη ἀπὸ τὸ 1523 ὡς κτητορικὸς τοῦ
Κωνσταντίνου Παυλιώτη²³, περὶ τὸ 1544 λειτουργοῦσε ὡς μοναστήρι μετὰ ἡ-
γούμενο τὸν Γεννάδιο Βούλγαρη, ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷ ἕως τὸ 1547²⁴. Στὰ ἐ-
πόμενα χρόνια, καὶ ἕως τὸ 1593 ποὺ ἔχουμε πληροφορίες, τὴν ἐποπτεία
τοῦ μοναστηριοῦ εἶχαν δύο λαϊκοὶ κυβερνήτες ἢ «κουμεσάριοι» ἢ «προ-
κουρατόροι», ἢ ἐμφάνιση τῶν ὁποίων πιθανὸν σχετίζεται μὲ τὴ διαθήκη
τοῦ Κωνσταντίνου Παυλιώτη ἢ ἄλλου κληρονόμου του, τὴν ὁποία δὲν ἐντο-
πίσαμε. Μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε τὴν παρουσία καὶ τὴ δραστη-
ριότητα τῶν κυβερνητῶν αὐτῶν ἀπὸ τὸ 1552 ἕως τὸ 1589. Τὸ διάστημα
1552-1561 κυβερνήτες ἦταν ὁ Ἀλιβίζης Ἀρκούδης καὶ ὁ Μεοῦτζος Νούν-
τζιος²⁵. Στὶς 28 Ἰουνίου 1561 μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀρκούδη ὀρίστηκε

18. Καρύδης, Ἄστικὸς χώρος, σ. 186 καὶ ANK, ΑΕΔ, φάκ. 192, δέση 16, φ.χ.ά.

19. Πρὸβλ. Πλουμίδης, Αἰτήματα, τεῦχος Δ', σ. 97 ἀρ. 468, ὅπου σημειώνεται ὡς «ποτέ».

20. Πλουμίδης, Αἰτήματα, τεῦχος Ε', σ. 268 ἀρ. 490.

21. Σπύρος Καρύδης, Ἐκκλησιαστικὴ Γεωγραφία τῆς Κέρκυρας τὸν 19ο αἰῶνα. Ὁ
κατάλογος κλήρου καὶ ναῶν τοῦ ἔτους 1820, Κέρκυρα 2004, ἀρ. 92.

22. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλῆς, Τεκμήρια, σσ. 3 ἀρ. 2, 63.

23. Ὡ.π., σ. 63.

24. Βλ. ἀντίστοιχα: ANK, Συμβολαιογραφικὰ [στὸ ἐξῆς: Συμβ.] Γ.54, φ. 117ν καὶ
ANK, Συμβ. Σ.148, φ. 300r.

25. ANK, Συμβ. Β.176, φ. 106r.

άντικαταστάτης του²⁶, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζουμε. Στις 27 Ἰανουαρίου 1577 ὡς «κουμεσάριοι» καὶ κυβερνήτες ἐμφανίζονται ὁ Ἄνδρέας καὶ ὁ Φιλάρετος Καρτάνος καὶ λίγο ἀργότερα, στις 30 Ὀκτωβρίου 1577, μετὰ τὴν ἴδια ιδιότητα ἀπαντᾶ καὶ ὁ Θεόφιλος Νούντζιος²⁷. Τελευταῖοι γνωστοὶ «κουμεσάριοι» εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος Γρίτης καὶ ὁ Νίκιος Ἐπαρχος, οἱ ὁποῖοι ἀπαντοῦν σὲ νοταρικὴ πράξη τῆς 2ας Ἰουλίου 1589 νὰ συνεργάζονται μετὰ τὸν τότε ἡγούμενο²⁸.

Οἱ κυβερνήτες εἶχαν τὸν ἔλεγχο καὶ τὴ φροντίδα γιὰ τὴν ἀνελλιπὴ παρουσία ἱερομονάχου στὴ μονή. Ἡ μονὴ ἔπρεπε νὰ μεταβιβάζεται ἀπὸ ἱερομόναχο σὲ ἱερομόναχο, ὅπως ρητᾶ τονίζεται στὴ σχετικὴ πράξη τῆς 24ης Ὀκτωβρίου 1552, μετὰ τὴν ὁποία οἱ κυβερνήτες παραχώρησαν τὴ μονὴ ἰσοβίως στὸν ἱερομόναχο Βασίλειο ἀπὸ τὴν Ὀχρίδα²⁹. Ἡ παρουσία τῶν κυβερνητῶν διασφάλιζε τὴν ὁμαλὴ διαδοχὴ τῶν ἱερομονάχων, σὲ περίπτωσι πού ἐκεῖνοι δὲν φρόντιζαν γιὰ τὴν κληροδότηση τῆς μονῆς σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ ἀσκούμενους ἱερομονάχους. Τοῦτο συνέβη μετὰ τὸν Βασίλειο, γι' αὐτὸ καὶ τὴν 1η Ἰανουαρίου 1561, μετὰ τὸν θάνατό του, οἱ δύο κυβερνήτες συμφώνησαν μετὰ τὸν Καλλίνικο, ἀνεψιὸ τοῦ Βασιλείου, καὶ τὸν κατέστησαν ἰσόβιο ἡγούμενο³⁰. Ἡ ἴδια διαδικασία τηρήθηκε καὶ στὰ ἐπόμενα χρόνια, ἀφοῦ παρὰ τὸν ἰσόβιο χαρακτήρα τῶν παραχωρήσεων, ἡ παραμονὴ τῶν ἱερομονάχων φαίνεται πὼς ἦταν μᾶλλον λιγόχρονη. Γνωρίζουμε ὅτι στις 28 Ἰουνίου 1561 ἐκλέχθηκε ἡγούμενος ὁ Ἄνθιμος Μονοβασιώτης³¹, στις 15 Νοεμβρίου 1568 ὁ Ἰωάσαφ Ραφτόπουλος³², στις 30 Ὀκτωβρίου 1577 ὁ Ἄνθιμος Κοντοειδῆς³³. Στις 8 Σεπτεμβρίου 1583 ἀναφέρεται ὡς ἡγούμενος ὁ ἱερομόναχος Μελέτιος³⁴ καὶ στις 2 Ἰουλίου 1589 ὁ Ἀθανάσιος³⁵. Τελευταῖος γνωστὸς ἡγούμενος εἶναι ὁ ἱερομόναχος Φιλόθεος Λιγνός, ὁ ὁποῖος ἀπαντᾶ σὲ πράξεις τοῦ 1592 καὶ 1593³⁶. Δὲν εἶναι γνωστὸ τί συνέβη μετὰ

26. ANK, Συμβ. Π.40, φ. 226r.

27. ANK, Συμβ. Θ.10, φφ. 84rv, 155v-156v.

28. ANK, Συμβ. Β.77, φ. 278v.

29. ANK, Συμβ. Β.176, φ. 106r.

30. ANK, Συμβ. Π.40, φ. 185v.

31. ANK, Συμβ. Π.40, φ. 226r.

32. ANK, Συμβ. Π.40, φ. 671v.

33. ANK, Συμβ. Θ.10, φφ. 155v-156v.

34. ANK, Συμβ. Π.2, φ. 133r.

35. ANK, Συμβ. Β.77, φ. 278v.

36. Βλ. ἀντίστοιχα, ANK, Συμβ. Μ.402, φ. 82v καὶ ANK, Συμβ. Ρ.26, φ. 323r.

τό 1593 ὥστε νὰ περιέλθει ἡ μονὴ στὸ Δημόσιο. Ὑποθέτουμε ὅτι διεκόπη ἡ ὁμαλὴ διαδοχὴ τῶν ἡγουμένων, ὡς ἀποτέλεσμα μᾶλλον τῆς ἀδιαφορίας τῶν τελευταίων κυβερνητῶν ἢ τῆς μὴ ἔγκαιρης ἀντικατάστασης τῶν θανόντων. Τὸ 1622 ἔχουμε τὴν πρώτη σαφὴ μαρτυρία ὅτι ἀνῆκε στὸ Δημόσιο. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀπὸ 27 Ἰουλίου 1622 αἴτηση τοῦ Ἱερόθεου Ροδόσταμου πρὸς τὴ κεντρικὴ βενετικὴ Διοίκηση, μὲ τὴν ὁποία ζητοῦσε νὰ ἀναγνωριστῆ ὡς διάδοχός του ὁ ἀνεψιός του Νικολέτος³⁷. Λίγο νωρίτερα, ὁ ἴδιος εἶχε ἐκλεγεῖ ἀπὸ τὴν τοπικὴ βενετικὴ Διοίκηση στὴ θέση τοῦ ἐφημερίου-ἐπικαρπωτῆ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ ναοῦ καὶ στὶς 24 Σεπτεμβρίου 1625 ἡ βενετικὴ Γερουσία ἐνέκρινε τὴν παραχώρησή³⁸. Ὁ ναὸς διατήρησε τὸν δημόσιο χαρακτῆρα του ἕως τὸ τέλος τῆς βενετικῆς παρουσίας στὸ νησί.

Μετόχια τῆς μονῆς

Ἅγιος Νικόλαος, Ἐπισκοπιανὰ. Δὲν ὑπάρχουν παλαιότερες χρονικὰ πληροφορίες γιὰ τὸν ναὸ.

A.6. Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος τοῦ Τζέπελη, Ποταμὸς

Δηλώθηκε, ὡς «*jus patronato della serenissima Signoria...*», ἀπὸ τὸν ἱερομόναχο Μακάριο Πετρετίνιο, ὁ ὁποῖος παρουσίασε «*le ducali della confermazione di detta chiesa di 9 Aprile 1630*»³⁹. Τὸν 16ο αἰῶνα ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Τζέπελη. Περὶ τὸ 1564 ἐμφανίζονται ὡς διαχειριστρίες του οἱ μοναχῆς Σωσάννα Κάνιτα καὶ Καταφυγὴ Τζέπελη. Περὶ τὸ 1574 φαίνεται νὰ λειτουργεῖ ὡς μικτὸ μοναστήρι, ὅπως τουλάχιστον διαπιστώνεται ἀπὸ πράξη συμβιβασμοῦ τῆς 30ῆς Αὐγούστου 1574 ἀνάμεσα στὸν ἱερομόναχο Ἄνθιμο Κοντοειδῆ καὶ τὴ μεγαλόσχημη μοναχὴ Σωσάννα Κάνιτα, μὲ τὴν ὁποία ἀποφασίστηκε «*τό ἄνωθεν μοναστήριον... νὰ ἔναι καὶ ευρήσεται ἀνάμεσον καὶ τῶν δύο μέχρι τέλους ζωῆς αὐτῶν μέ τοιούτην ἐξεκαθάρισιν ὅτι τὰ παντοῖα πράγματα... νὰ τὰ οἰκονομεῖ ὁ ρηθεὶς ἱερομόναχος ἐξ ἰδίου ἐξόδου ... δίδοντας τῆς πάσα χρόνον ... τὰ ὕμνησι καθαρὰ...*»⁴⁰. Ἡ παρουσία τοῦ Κοντοειδῆ στὴ μονὴ διαπιστώνεται ἕως τουλάχιστον τὸ 1591⁴¹. Ἡ μονή, πιθανὸν μετὰ τὸν θάνατο τοῦ ἱερομονάχου, πέρασε στὴ δικαιοδοσίαν τοῦ Δημοσίου. Τὸ 1628

37. Πλουμίδης, *Αἰτήματα*, τεῦχος Δ', σ. 77 ἀρ. 356.

38. ASV, Senato, Deliberazioni, Mar, Registro 83, φ. 159r.

39. Καρυδῆς-Δημουλάς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*, σσ. 4 ἀρ. 6 καὶ 15, 64-65.

40. ANK, Συμβ. Μ.330, φ. 576rv.

41. ANK, Συμβ. Β.77, φ. 407r.

έχουμε την πρώτη βέβαιη μαρτυρία ότι ως ναός πλέον άνηκε στο Δημόσιο. Πρόκειται για την από 6 Οκτωβρίου 1628 αίτηση του Μακάριου Πετρετίνου με την οποία ζητούσε την επικύρωση της έκλογής του ως έφημερίου-έπικαρπωτή του ναού⁴². Τόν 18ο αιώνα καταγράφεται ως μετόχι του Αγίου Γεωργίου του Σαμώνη, μετοχίου του Παντοκράτορα στο Καρδάκι⁴³.

A.7. Άγιος Λουκάς, Γουβιά

Δηλώθηκε από τον ιερομόναχο Συμεών Χαλικιόπουλο ως «*jus patronato per la metà della serenissima Signoria concessali et confermatali come in ducali di 6 febraro 1633*»⁴⁴. Ο ναός, παρότι δηλώθηκε από τον Χαλικιόπουλο, είχε παραχωρηθεί και στον ιερέα Νικόλαο Ρεφελέτη, όπως φαίνεται από τη σχετική αίτηση των δύο της 6ης Απριλίου 1633 για την επικύρωση της έκλογής τους⁴⁵, αλλά και από το άνωθυμο υπόμνημα το οποίο δημοσιεύουμε στο παράρτημα των έγγραφων. Ίδρύθηκε περί το 1536 από τον Μανώλη Μόσχο, ο οποίος συνέχισε το έργο του αδελφού του Ίωάννη. Καταγράφεται ως κτητορικός της ίδιας οικογένειας έως το τέλος σχεδόν του 16ου αιώνα, με τελευταία γνωστή πράξη εκείνη της 16ης Φεβρουαρίου 1586, με την οποία η Μπούλα, σύζυγος του ποτέ Τζουάννη Μόσχου, όρισε ιερουργό για τρία χρόνια⁴⁶. Στο μεταξύ, από τον Νικόλαο Μόσχο και την αδελφή του Κατέρω, ένα κτητορικό μερίδιο πέρασε κληρονομικά στην κόρη της Κατέρως, την Μπελάντα και από αυτήν στην οικογένεια Μπούα. Η Μπελάντα, στηριζόμενη στα δικαιώματα αυτά, στις 19 Οκτωβρίου 1588 ρύθμισε τα της ιερουργίας του ναού⁴⁷. Απόγονος αυτής είναι προφανώς ο Πέτρος Μπούας, ο οποίος ως «οικοκύρης και γιούς πατρονάτος» στις 23 Σεπτεμβρίου 1612 όρισε ιερουργό⁴⁸. Στις αρχές του 17ου αιώνα το ήμισυ του ναού έμφανίζεται να άνήκει στο Δημόσιο, από τις σχετικές μάλιστα αιτήσεις που κατατίθενται στις βενετικές αρχές για την παραχώρησή του,

42. Πλουμίδης, *Αιτήματα*, τεύχος Ε', σ. 241, άρ. 344.

43. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλής, *Τεκμήρια*, σ. 65.

44. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλής, *Τεκμήρια*, σσ. 4 άρ. 9, 66. Το έτος της επικύρωσης θα πρέπει να υπολογιστεί κατά το βενετικό ήμερολόγιο, επομένως είναι το 1634.

45. Πλουμίδης, *Αιτήματα*, τεύχος Ε', σ. 264, άρ. 467.

46. ANK, Συμβ. Μ.201, φφ. 33v-34r.

47. ANK, Συμβ. Μ.187, φ. 423v.

48. ANK, Συμβ. Λ.21, β. 3, φφ. 62v-63v.

αυτό ορίζεται ως «του Μόσχου»⁴⁹, στοιχείο που δείχνει πώς ήταν ακριβώς το κτητορικό μερίδιο του Τζουάννε Μόσχου αυτό που πέρασε στο Δημόσιο, λόγω έλλειψης προφανώς κληρονόμων. Τον 18ο αιώνα εμφανίζεται ως δημόσιος κατά το 1/3 και ως «γιούς» των Καποδίστρια στα δύο άλλα «μερτικά»⁵⁰. Η διαφοροποίηση αυτή φανερώνει ότι στο μεταξύ διάστημα άναγνωρίστηκε, προφανώς δικαστικά, και τρίτος δικαιούχος κτητορικού μεριδίου.

A.8. Παντοκράτορας, Καρδάκι

Δηλώθηκε, μαζί με τα μετόχια του, από τον ηγούμενο ιερομόναχο Φιλάρετο Φλώρο, στον οποίο είχε παραχωρηθεί από το 1634: «*concessali dall'illustrissimi rettori come jus di Sua Serenità li 24 Luglio 1634 et confirmacion d'essa di 11 Novembre 1634 st.n. in ducali*»⁵¹. Ο ναός, γνωστός ήδη από το 1523, ανήκε στην οικογένεια Μιδέη, μέλη της οποίας, οι αδελφοί Ίάκωβος και Μπατίστας, εμφανίζονται ως «κτίτωρες» να έχουν τη φροντίδα του και να διαχειρίζονται την περιουσία του⁵². Από πράξη του 1559 διαπιστώνεται ότι τα κτητορικά δικαιώματα στον ναό πέρασαν στη συνέχεια στην Κατερούτζα Μιδέη και από αυτήν στη Γερολύμα, θυγατέρα του ποτέ Μπατίστα Μιδέη, και στον γιό της Μπατίστα⁵³. Στα μέσα του 16ου αιώνα περίξ του ναού είχε συγχροτηθεί μικρό μοναστήρι υπό την εποπτεία των κητόρων. Λίγο πριν το 1559 οι κητόρες είχαν παραχωρήσει το μοναστήρι ισόβιως στον ιερομόναχο Γρηγόριο και με άλλη πράξη, το 1559, οι ίδιοι επέξέτειναν τη χρονική διάρκεια της παραχώρησης σε δύο «προσώπατα»⁵⁴, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στον Γρηγόριο να κληροδοτήσει το μοναστήρι με τους ίδιους όρους της αρχικής συμφωνίας σε όποιον εκείνος επιθυμούσε. Ο Γρηγόριος στις 21 Ιουνίου 1569 έθεσε ως δεύτερο «πρόσωπο», σύμφωνα με τους όρους της σύμβασης του 1559, τον Τζίλιο Μίξη, με τον όρο

49. Πλουμίδης, *Αιτήματα*, τεύχος Δ', σ. 85 άρ. 402· ο ίδιος, *Αιτήματα*, τεύχος Ε', σ. 236 άρ. 314.

50. Δημήτριος Καπάδοχος, *Ναοί και μοναστήρια Κέρκυρας – Παζών και Όθωνων στα μέσα του η' αιώνα (Σύμφωνα με ανέκδοτα έγγραφα του Ιστορικού Αρχείου Κέρκυρας)*, Αθήνα 1994 [στο έξιης: Καπάδοχος, *Ναοί*], σ. 330.

51. Καρούδης-Δημουλάς-Πουλής, *Τεκμήρια*, σσ. 4 άρ. 7, 65.

52. ANK, Συμβ. Σ.147, φ. 25v.

53. ANK, Συμβ. Π.40, φ. 63v.

54. Ό.π.

νά γίνει ιερέας και νά κατοικήσει στο μοναστήρι⁵⁵. Ὁ Μίξης φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν τήρησε τοὺς ὅρους τῆς παραχώρησης, γι' αὐτὸ και τὸ μοναστήρι περιῆλθε ξανά στὴν ἄμεση δικαιοδοσία τῆς κτητόρισσάς του Γερολύμας Μιδέη. Αὐτῆ, στίς 22 Αὐγούστου 1572, θέλοντας νά ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ βάρος και τὴ φροντίδα τοῦ μοναστηριοῦ, κατέστησε τὸν ιερομόναχο Σάββα Μουσοῦλη πληρεξούσιό της, στὴ συγκρότηση και διοίκηση τοῦ μοναστηριοῦ, και ὄρισε μετὰ τὸν θάνατό της νά πηγαίνει τὸ μοναστήρι ἀπὸ ιερομόναχο σὲ ιερομόναχο⁵⁶. Ὁ Μουσοῦλης, με τὴν τελευταία διαθήκη του, τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1578, ὄρισε πρῶτον και κεφαλή τοῦ μοναστηριοῦ τὸν μοναχὸ Γεράσιμο Πλέσα. Ὅρισε ἐπίσης τὸν τρόπο ἀντικατάστασης τῶν ιερομονάχων ποῦ θὰ ἐξέλιπαν και κατέστησε ισόβιους κυβερνήτες και «κουμεσαρίους» τοὺς λαϊκοὺς Χριστόδουλο Δαλέγενα και Ἰωάννη Καριώτη⁵⁷. Τέσσερις μῆνες ἀργότερα, στίς 22 Ἀπριλίου 1578, ὁ Γεράσιμος Πλέσας ἀναφέρεται πράγματι ὡς ἡγούμενος⁵⁸. Ὁ Γεράσιμος διατήρησε τὴν ἡγουμενία ἔως, τουλάχιστον, τὸ 1604. Στίς 6 Σεπτεμβρίου 1604 συντάξε τὴ διαθήκη του με τὴν ὁποία ἄφησε στὴ μονὴ ἡγούμενο και οἰκοκύρη τὸν ιερομόναχο Αὐξέντιο Γρανιτάρη «... να ηβρεισκαιται και με ετερουσ διο καλογερουσ ηδιώταισ τον κυρ Ακάκρον ηων του ποτε Τεντε Αρβανήτι και με ετερον μωναχον»⁵⁹.

Ἡ ἀμέσως ἐπόμενη χρονικὰ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ τὴν αἴτηση τῆς 30ῆς Δεκεμβρίου 1619 τοῦ ιερομονάχου Ἰωνᾶ Χαλικιόπουλου, ἤδη ἡγουμένου τοῦ Παντοκράτορα, με τὴν ὁποία ζητοῦσε ἀπὸ τὴν κεντρικὴ βενετικὴ Διοίκηση τὴν ἄδεια νά ἐκλέξει ἕναν ιερομόναχο ὡς διάδοχο⁶⁰. Ἡ προσφυγὴ του στὴ Βενετία βεβαιώνει ὅτι ἡ μονὴ ἀνῆκε ἤδη τότε στὸ Δημόσιο. Ὁ ἴδιος μάλιστα πιθανὸν νά ἦταν ὁ πρῶτος ἐκλεγμένος ἀπὸ τὸ Δημόσιο ἡγούμενος, ἡ παρουσία τοῦ ὁποίου στὴ μονὴ βεβαιώνεται ἀπὸ τὶς

55. ANK, Συμβ. Π.40, φ. 628r. Ἀπὸ τὴ σύντομη περίοδο κατοχῆς τοῦ μοναστηριοῦ ἀπὸ τὸν Μίξη προέρχεται ἡ πράξη τῆς 14ης Σεπτεμβρίου 1570 με τὴν ὁποία αὐτὸς παραχώρησε τὸ μοναστήρι στὸν πατέρα του μοναχὸ Ἰωαννίκιο και στὸν ιερέα Ἰάκωβο Μονοβασιώτη γιὰ ἕναν χρόνο (ANK, Συμβ. Π.41, φ. 25r).

56. ANK, Συμβ. Π.41, φ. 159r. Βλ. και τὴ διαθήκη τῆς Γερολύμας, ἡ ὁποία συντάχθηκε στίς 21 Ὀκτωβρίου 1574 (ANK, Συμβ. Π.41, φφ. 369r-370r).

57. ANK, Συμβ. Θ.10, φφ. 163r-164r.

58. ANK, Συμβ. Π.41, φφ. 570r και 573v.

59. ANK, Συμβ. Ν.10, βιβλίο [1], φφ. ρθ'-verso – ρί'-recto.

60. Πλουμίδης, *Αιτήματα*, τεύχος Δ', σ. 65 ἄρ. 288.

5 Φεβρουαρίου 1618⁶¹ και έως λίγο πριν τις 28 Φεβρουαρίου 1633. Έκλεγμένος διάδοχος του ήταν ο ιερομόναχος Κάλλιστος Γρηγορόπουλος, ο οποίος στις 3 Μαρτίου 1633 ζήτησε την επικύρωση της εκλογής του⁶².

Ο άκριβης χρόνος και οι λόγοι για τους οποίους περιήλθε ή μονή στο Δημόσιο δεν είναι γνωστοί, θα πρέπει όμως να άνηκεν εἴτε σὲ διάλυση τῆς μοναστικῆς ἀδελφότητος εἴτε, τὸ πιθανότερο, στὴ διακοπὴ τῆς ὁμαλῆς διαδοχῆς τῶν ιερομονάχων μὲ τὴ μὴ κληροδότηση τοῦ μοναστηριοῦ ἀπὸ τὸν τελευταῖο γνωστὸ ἡγούμενο Αὐξέντιο, στὸν διάδοχό του⁶³.

Μετόχια τῆς μονῆς

Ἅγιος Γεώργιος τοῦ Σαμώνη, Τρίκλινο. Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἡγούμενο ιερομόναχο Φιλάρετο Φλῶρο, μαζί μὲ τὸν Παντοκράτορα στὴν ἴδια δήλωσή⁶⁴. Δὲν εἶναι γνωστὸ πότε καὶ πῶς κατέστη μετόχι. Σίγουρα ὅμως αὐτὸ συνέβη μετὰ τις 29 Ἀπριλίου 1605, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία, ὅπως εἶδαμε, ἡ μοναχὴ Ἀναστασία, ὡς διαχειρίστρια τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἐκλιπόντος γιοῦ τῆς ιερομονάχου Ἰωάνη Κονταρίνη καὶ τοῦ γιοῦ τῆς Νικολέτου, κατέστησε τὸν ιερομόναχο Εὐθύμιο Ἀλπελαῖ ἰσόβιο ἱερουργὸ στὸν ναό (βλ. παραπάνω). Ἀπαντᾷ ὡς μετόχι τοῦ Παντοκράτορα ἕως καὶ τὸν 19ο αἰῶνα⁶⁵.

Υ. Θεοτόκος, Γουβιά. Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἡγούμενο ιερομόναχο Φιλάρετο Φλῶρο, μὲ τὸ προσδιοριστικὸ «*tu Cremenani*», μαζί μὲ τὸν Παντοκράτορα στὴν ἴδια δήλωσή⁶⁶. Δὲν εἶναι γνωστὸ πότε ἔγινε μετόχι. Πιθανὸν ταυτίζεται μὲ τὴν Παντάνασσα στὰ Γουβιά, μετόχι τοῦ Παντοκράτορα ἕως καὶ τὸν 19ο αἰῶνα⁶⁷.

61. Νικόλαος Πανταζόπουλος, «Τιμαριωτισμὸς καὶ ἐπίμορτος ἀγροληψία ἐν Ἐπτανήσῳ ἐπὶ βενετοκρατίας», *Πρακτικὰ Τρίτου Πανιωνίου Συνεδρίου, 23-29 Σεπτεμβρίου 1965*, τ. 1, ἐν Ἀθήναις 1967 [στὸ ἐξῆς: Πανταζόπουλος, «Τιμαριωτισμὸς»], σ. 156 σημ. 5.

62. Πλουμίδης, *Αἰτήματα*, τεῦχος Ε', σσ. 263-264 ἀρ. 465.

63. Τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐκτέθηκαν δίνουν γιὰ τὸν ναὸ/μονὴ μιὰ διαφορετικὴ εἰκόνα ἀπὸ ἐκείνη τὴν ὁποία εἶχε περιγράψει ὁ Ν. Πανταζόπουλος («Τιμαριωτισμὸς»), στηριζόμενος σὲ ἀναγραφὴ ἀγαθῶν τοῦ 19ου αἰῶνα. Γιὰ τὴ μονὴ ἐτοιμάζεται εἰδικὴ μελέτη στὴν ὁποία συνεξετάζονται ὅλα τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα.

64. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*, σσ. 4 ἀρ. 7, 65.

65. Ὅ.π., σ. 65.

66. Ὅ.π., σσ. 4 ἀρ. 7, 65.

67. Ὅ.π., σ. 65.

Ἁγία Παρασκευὴ τοῦ Παπικινού, Πέραμα. Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἡγούμενο ἱερομόναχο Φιλάρετο Φλωρο, ξεχωριστὰ «*come jus di Sua Serenità et sottoposta alla detta chiesa del Salvatore*»⁶⁸. Δὲν εἶναι γνωστὸ πότε ἔγινε μετόχι.

A.9. Προφήτης Ἡλίας, Ποταμὸς

Δηλώθηκε ὡς «*chiesa ... de jus patronato della serenissima Signoria*» ἀπὸ τὸν ἱερέα Ἀλιβίτζη Ριγανᾶ, ὁ ὁποῖος ἔδειξε «*la sua concessione in ducali di 8 Novembre 1628*»⁶⁹. Περὶ τὸ 1618 ἀπαντοῦν ὡς κτήτορες τοῦ ναοῦ, μεταξὺ ἄλλων, ὁ ἱερομόναχος Συμεὼν Μανιάτης καὶ ὁ Κωνσταντῆς Μανιάτης. Δὲν εἶναι γνωστὸ πότε καὶ γιατί περιήλθε στὸ Δημόσιο, οὔτε πῶς πέρασε στοὺς Μάρμορα, στὴν κατοχὴ τῶν ὁποίων ἀπαντᾶ ἀπὸ τὸ 1683 καὶ ἐξῆς⁷⁰.

A.10. Ταξιάρχης Μιχαήλ, Καστράδες

Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἱερέα Νικόλαο Ρεφελέτη ὡς «*chiesa ... jus patronato di Sua Serenità come appar la concessione di 28 febrero 1628*»⁷¹. Κατὰ τὸν 16ο αἰώνα ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Πολυλᾶ. Τὸν 17ο αἰώνα ἐμφανίζεται ὡς δημόσιος. Πρόκειται γιὰ τὸν ναὸ ὁ ὁποῖος τὸ 1678 παραχωρήθηκε σὲ Κρητικούς πρόσφυγες γιὰ νὰ κτίσουν στὸν χῶρο τοῦ τὸν ναὸ τῆς Ὑ. Θ. Τριμάρτυρος καὶ ἔκτοτε ἐμφανίζεται ὡς μετόχι τῆς Τριμάρτυρος⁷².

A.11. Ὑ. Θ. Βλαχέρνα, Ἔγριπος

Δηλώθηκε μαζί μὲ ἄλλους ναοὺς ἀπὸ τὸν ἱερέα Ἰωάννη Χρυσικόπουλο ὡς «*jus della serenissima Signoria ... concessa dall'illustrissimi Reggimento proveditor et capitano l'anno 1629*». Στὴν ἴδια δῆλωση ὁ ἱερέας ἐξέφραζε τὸ παράπονό του ὅτι τὰ ἀγαθὰ τοῦ ναοῦ εἶχαν καταπατηθεῖ ἀπὸ τοὺς χωρικούς, οἱ ὁποῖοι ἀρνοῦνταν νὰ τὰ ἀφήσουν, μὲ συνέπεια τὴν ἐρείπωσή του⁷³. Ὁ ναὸς κτίστηκε ἀπὸ τὸν μοναχὸ Μάξιμο Φιομάχο καὶ τοὺς ἱερομονάχους Ἰωάσαφ Ἰωαννόπουλο καὶ Ἀρσένιο Μενίδη, πρὶν ἀπὸ τὸ 1562. Λειτουργήσε ὡς μονὴ γιὰ μικρὸ μᾶλλον χρονικὸ διάστημα, σίγουρα ἔως τὸ 1567⁷⁴, καὶ

68. Ὁ.π., σσ. 4 ἀρ. 8, 65.

69. Ὁ.π., σσ. 5 ἀρ. 16, 68.

70. Ὁ.π., σ. 68.

71. Ὁ.π., σσ. 5 ἀρ. 14, 67-68.

72. Καρούδης, Ἀστικός χῶρος, σσ. 208-209.

73. Καρούδης-Δημιουλᾶς-Πουλῆς, Τεκμήρια, σσ. 16 ἀρ. 84, 88-89.

74. Α.Ν.Κ., Διάφοροι Συμβολαιογράφοι, φάκ. 1.9, φ. 34ν πράξη τῆς 27ης Αὐγούστου 1567.

ἀκολούθως πέρασε στή δικαιοδοσία τοῦ Δημοσίου. Ἀπὸ τὸν 18ο αἰώνα καὶ ἐξῆς ἀπαντᾶ ὡς κτητορικὸς τῆς οἰκογένειας Πετριτῆ⁷⁵.

A.12. Ὑ. Θ. Βλαχέρνα, Σταυρὸς

Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἱερέα Δῆμο Λαγκαδίτη ὡς «*jus patronato della serenissima Signoria*»⁷⁶. Ὁ ναὸς ἔχει ταυτιστεῖ μὲ ἐκεῖνον τῆς Θεοτόκου Φανερωμένης, ὁ ὁποῖος ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιο Δαφνῆ καὶ μετετρέπη σὲ μοναστήρι ἀπὸ τὸν ἴδιο μὲ τὴ διαθήκη του τῆς 13ης Ἰουλίου 1559, μὲ τὴν ὁποία κληροδότησε στή μονὴ καὶ ὅλη τὴν περιουσία του⁷⁷. Ἀπὸ τὸ 1572, μὲ διάφορες ἐναλλαγές, ἐμφανίζεται ὡς ὑπεύθυνος ἱερουργὸς καὶ διαχειριστὴς τῆς μονῆς ὁ ἱερομόναχος Παχώμιος Βέλικος, ὁ ὁποῖος στὶς 12 Ἰανουαρίου 1590 δέχθηκε ὡς «ἀδελφὸ» στή μονὴ τὸν μοναχὸ Θεοφάνη Σκλάβο, τὸν ὁποῖο καὶ κατέστησε διάδοχό του μετὰ θάνατον, σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρους πού εἶχαν θέσει οἱ κτήτορες Γεώργιος (Γρηγόριος) Δαφνῆ καὶ ἡ σύζυγός του Στεφανία⁷⁸. Στὶς 30 Αὐγούστου 1600 ὡς «γιουὸς πατρονατάριος» τῆς μονῆς ἐμφανίζεται ὁ Λίνος Μπουρλιόν, ὁ ὁποῖος ἔθεσε ἰσόβιο ἱερουργὸ τὸν ἱερέα Δημήτριο Βουλισμᾶ, ἔχοντας τὴ δυνατότητα νὰ ὀρίσει μετὰ τὸν θάνατό του ἓνα ἀκόμη πρόσωπο, ὡς διάδοχό του, καὶ μὲ τὸν ὅρο νὰ τὸν κληρονομήσει τὸ μοναστήρι⁷⁹. Στὰ ἀμέσως ὄμως ἐπόμενα χρόνια ἡ μονὴ περιῆλθε στὸ Δημόσιο ὡς συνέπεια εἴτε διακοπῆς τῆς ὁμαλῆς διαδοχῆς τῶν ἱερομόναχων εἴτε ἀμφισβήτησης τῆς νομιμότητος τῶν κτητορικῶν δικαιωμάτων τοῦ Μπουρλιόν. Φαίνεται ὅμως πὼς ἐντέλει ἀναγνωρίστηκε ὡς κτητορικὴ τοῦ Μπουρλιόν, ἀφοῦ τὸν 18ο αἰώνα σημειώνεται ὡς μετόχι τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος στὸ χωριὸ Κάτω Γαροῦνας⁸⁰, ὁ ὁποῖος τὸν 16ο αἰώνα καὶ ἕως τουλάχιστον τὸ 1635 ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Μπουρλιόν καὶ τὸν 18ο αἰώνα ἐμφανίζεται ὡς κτητορικὸς τῶν Καλογερά⁸¹.

A.13. Ὑ. Θ. Δικαία, Συναράδες

Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν Νικόλαο Αὐλωνίτη, γιὰ λογαριασμὸ τοῦ ἀδελφοῦ του

75. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*, σ. 88.

76. Ὁ.π., σ. 5 ἀρ. 13.

77. ANK, Συμβ. Μ.190, φφ. 410r-412v.

78. ANK, Συμβ. Μ.402, φ. 45rv.

79. ANK, Συμβ. Θ.11, φ. 408r.

80. Καπάδοχος, *Ναοί*, σ. 170.

81. Βλ. ἀντίστοιχα: Καρύδης-Δημουλάς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*, σσ. 25 ἀρ. 146, 107· Καπάδοχος, *Ναοί*, σ. 163.

ιερομονάχου Μελετίου Αὐλωνίτη, ὡς «*chiesa ... de raggion et jus della serenissima Signoria come per ducali di 26 maggio 1632 colla quale fu confermata detta chiesa in nome del sudetto sacromonaco*»⁸². Ὁ ναὸς ἕως τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰώνα ἦταν κτητορικός τῶν οἰκογενειῶν Μουρέλου καὶ Βέργη. Μετατράπηκε σὲ μοναστήρι περὶ τὸ 1549, μὲ ἀπόφαση τῶν κτητόρων του. Πολὺ σύντομα ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς καὶ περιήλθε στὸ Δημόσιο τουλάχιστον ἀπὸ τὸ ἔτος 1556, ὅπως βεβαιώνεται ἀπὸ νοταρική πράξη τῆς 9ης Αὐγούστου 1558 στὴν ὁποία ἀναφέρεται τὸ ἀπὸ 19 Αὐγούστου 1556 δουκικὸ γράμμα παραχώρησης τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ χώρου του στὸν ἱερομόναχο Γεράσιμο Τορνάρη καὶ στὸν μοναχὸ Δανιήλ⁸³. Διατήρησε τὸν δημόσιο χαρακτήρα του ἕως τὸ τέλος τῆς βενετικῆς παρουσίας στὸ νησί.

A.14. Ὑ. Θ. Ἐλεούσα καὶ Ἅγιος Λάζαρος, Σὰν Ρόκκο

Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἱερομόναχο Ἄνθιμο Σωζᾶ (Sozà) ὡς «*chiesa della Madonna intitolata San Lazaro*»⁸⁴. Ἡ γραφὴ στὸ σημεῖο τοῦ κατόχου τοῦ «*ius patronato*» τοῦ ναοῦ εἶναι ἐξαιρετικὰ δυσανάγνωστη. Θεωροῦμε ὅτι ἀνήκε στὸ Δημόσιο, ἄλλωστε, σύμφωνα μὲ τὶς περιγραφὲς βρισκόταν στὴ θέση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Λαζάρου, ὁ ὁποῖος ἀνήκε στὴν κερκυραϊκὴ Κοινότητα. Ἡ κατεδάφιση τοῦ Ἁγίου Λαζάρου εἶχε προγραμματιστεῖ περὶ τὸ 1577, γιὰ τὴν τείχιση τῆς πόλης, χωρὶς τελικὰ νὰ ὀλοκληρωθεῖ. Ὁ ναὸς στὶς πηγὲς ἀπαντᾷ εἴτε μὲ τὴ διπλὴ ὀνομασία του εἴτε στὸ ὄνομα τῆς Κυρίας Θεοτόκου Ἐλεούσας «*λεγομένης ἡστον αγιον και δικαιον Λάζαρον εξο της πόρτας αριάλας*». Τὰ κτίσματα τοῦ ναοῦ κατεδαφίστηκαν περὶ τὸ 1645, κατὰ τὴν ἐπέκταση τῆς ὀχύρωσης τῆς πόλης⁸⁵.

A.15. Ὑ. Θ. Εὐαγγελίστρια, Μαντούκι-Ἀβράμη

Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἱερέα Νικόλαο Ρεφελέτη ὡς «*chiesa chiamata la Nostra Donna Anafonitria de jus patronato della serenissima Signoria come per ducali di XI maggio 1622*»⁸⁶. Πρόκειται στὴν πραγματικότητα γιὰ τὸν ναὸ τῆς Εὐαγγελίστριας στὸν λόφο τοῦ Ἀβράμη ἢ «στὴν Ἀναφωνήτρια» ἢ «βουνὸ τῆς Ἀναφωνήτριας», τοπωνύμιο τὸ ὁποῖο σχετίζεται μὲ τὴν ἄλλοτε ἐκεῖ ὁμώ-

82. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*, σσ. 5-6 ἀρ. 17, 68.

83. Ὁ.π., σ. 68.

84. Ὁ.π., σ. 20 ἀρ. 113.

85. Ὁ.π., σ. 98 βλ. καὶ Καρύδης, *Ἀστικός χώρος*, σσ. 152-153.

86. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*, σσ. 5 ἀρ. 11, 66-67.

νυμη μονή ή όποία κατεδαφίστηκε για τήν όχύρωση τής πόλης⁸⁷. Τουτό φαίνεται άπό τό έγγραφο πού δημοσιεύεται στό παράρτημα στό όποίο έμφανίζεται ό ιερέας Νικόλαος Ρεφελέτης, έκτός τών άλλων, και ως κάτοχος τού ναού τής Εύαγγελίστριας στό Μαντούκι, όχι όμως τής Αναφωνήτριας, και έπιβεβαιώνεται άπό νοταρική πράξη τού 1629 κατά τήν όποία ό ίδιος ήταν ιερουργός τής Εύαγγελίστριας, κειμένης «ης το βουνό της Αναφωνήτρας ... του ποτε μισέρ Ιωάννου Μόσχου»⁸⁸.

Η τελευταία πληροφορία συνδέει τόν ναό με τόν όμώνυμο στήν ίδια περιοχή, γνωστό άπό τό 1548, ό όποίος σχετίζεται με τήν οικογένεια τών Μόσχων. Κτήτορας τού ναού ήταν ό ιερομόναχος Διονύσιος Άγιομαυρίτης, ό όποίος με τή διαθήκη του κατέστησε έπίτροπο και κυβερνήτη τού ναού τόν Μανουήλ Μόσχο και τούς άπογόνους του. Στα έπόμενα χρόνια χρέη έπιτρόπου άσκησε ό γιός τού Μανουήλ, ό Ίωάννης, ό όποίος με τή διαθήκη του τής 29ης Ίουνίου 1585 όρισε ως κυβερνήτη τής Εύαγγελίστριας και τών άλλων «μοναστηριών» του, τόν ιερομόναχο Φιλάρετο Λογαρά, ήγούμενο τής μονής τής Παλαιόπολης, λίγο όμως άργότερα ό ίδιος όρισε ως ιερουργό, «προβλεπτή» και κυβερνήτη τόσο στήν Εύαγγελίστρια όσο και στούς άλλους ναούς του, τόν ιερομόναχο Ίωάσαφ Κούρκουλο. Στόν ίδιο ιερομόναχο παρέδωσε τά «μοναστήρια» για τρία χρόνια και ή σύζυγός του Μπούλα στις 16 Φεβρουαρίου 1586, μετά τόν θάνατο τού συζύγου της⁸⁹. Αύτή είναι ή τελευταία γνωστή πράξη για τόν ναό, πριν περιέλθει στό Δημόσιο, λόγω προφανώς τής έξάλειψης τής οικογένειας τού Ίωάννη Μόσχου, όπως είχε συμβεί και με τό κτητορικό μερίδιο τών ίδιων Μόσχων στόν Άγιο Λουκά. Ό ναός ήδη τό 1619 άνήκε στό Δημόσιο και είχε παραχωρηθεί με άπόφαση τής τοπικής βενετικής άρχής στόν ύποψήφιο τότε ιερέα Νικόλαο Ρεφελέτη, ό όποίος στις 12 Ίανουαρίου 1619 ζήτησε άπό τήν κεντρική βενετική Διοίκηση τήν έπικύρωση τής έκλογής του⁹⁰. Άπαντά στήν ίδια κατηγορία έως τό τέλος τής βενετικής περιόδου⁹¹.

A.16. Ύ. Θ. Εύαγγελίστρια, Πέλεκας

Δηλώθηκε άπό τόν ιερέα Ίωάννη Στίλια ως «*chiesa ... concessali dalli illu-*

87. Ό.π., σ. 66.

88. Ό.π., σ. 66.

89. Καρύδης, Άστικός χώρος, σσ. 192-193· ANK, Συμβ. Μ.201, φφ. 33v-34r.

90. Πλουμίδης, Αιτήματα, τεύχος Δ', σ. 62 άρ. 271.

91. ASV, Deputazione ad Pias Causas, φάκ. 45, colto B, no. 2.

*strissimi rettori gia ani tre*⁹², δηλαδή από το 1632. Ο ναός το 1595 έμφανίζεται ως κτητορικός τών οικογενειών Γαρουσιάτη και Μέριανου⁹³. Στις αρχές του 17ου αιώνα πέρασαν στο Δημόσιο δύο από τα τρία κτητορικά μερίδια του ναού. Τα μερίδια αυτά δήλωσε το 1635 ο ιερέας Ίωάννης Στίλιας. Ότι πράγματι ο ναός ήταν δημόσιος κατά τα 2/3 βεβαιώνεται και από την περιγραφή του στην ποιμαντική επίσκεψη του 1753⁹⁴. Απαντά στην ίδια κατηγορία έως το τέλος της βενετικής περιόδου⁹⁵.

A.17. Υ. Θ. Κονδυλονησιώτισσα, Μαντούκι

Δηλώθηκε από τον μοναχό Άκάκιο Μπασσάν ως «*jus patronato della serenissima Signoria*»⁹⁶. Ο ναός, γνωστός από το 1497, ήδη τον 16ο αιώνα άνηκε στο Δημόσιο και παραχωρούνταν κυρίως σε κληρικούς οι όποιοι είχαν την επικαρπία της περιουσίας του⁹⁷. Διατήρησε τον δημόσιο χαρακτήρα του έως το τέλος της βενετικής περιόδου⁹⁸.

Μετόχια του ναού

Άγιος Νικόλαος (του Κυνηγοῦ), Ποταμός. Δηλώθηκε από τον μοναχό Άκάκιο, ξεχωριστά μαζί με το άλλο μετόχι ως «*mettochi della sudetta*»⁹⁹.

Άγιος Γεώργιος στους Στύλους, Καρουσάδες. Δηλώθηκε από τον μοναχό Άκάκιο, ξεχωριστά μαζί με τον Άγιο Νικόλαο. Δεν είναι γνωστό τότε κατέστη μετόχι.

A.18. Υ. Θ. Παλαιοπόλεως, Παλαιόπολη

Δηλώθηκε από τον ήγούμενο ιερομόναχο Νικόδημο Μπαλιαρίνο, μαζί με τα μετόχια του, «*concesseli dalla serenissima Signoria come per ducali di 5 maggio 1628 ivi mostrate*»¹⁰⁰. Ο ναός, με απόφαση της αδελφότητάς του στις 7 Ιανουαρίου 1577, ενώθηκε με τη μονή της Θεοτόκου Αναφωνήτριας υπό τον όρο να λειτουργήσει στον χώρο του ναού άνδρική μονή με την έπω-

92. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλής, *Τεκμήρια*, σ. 5 άρ. 12.

93. Ό.π., σ. 67.

94. Καπάδοχος, *Ναοί*, σ. 193.

95. ASV, Deputazione ad Pias Causas, φάκ. 45, colto B, no. 14.

96. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλής, *Τεκμήρια*, σσ. 3-4 άρ. 4, 64.

97. Καρύδης, *Άστικός χώρος*, σσ. 232-233.

98. ASV, Deputazione ad Pias Causas, φάκ. 45, colto B, no. 44.

99. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλής, *Τεκμήρια*, σσ. 4 άρ. 5, 64.

100. Ό.π., σσ. 3 άρ. 1, 62-63.

νουμία τῆς «Υ. Θ. Παλαιοπόλεως καὶ Νέας Ἀναφωνήτριας», στὸν ἡγούμενο καὶ στοὺς μοναχοὺς τῆς ὁποίας μεταβιβάστηκαν ὅλα τὰ κτητορικὰ δικαιώματα¹⁰¹. Μετὰ τὴν ἔνωση τοῦ ναοῦ μὲ τὴ μονὴ τῆς Ἀναφωνήτριας, τὴ διοίκηση ἀνέλαβε ὁ ἐκάστοτε ἡγούμενος τῆς μονῆς μὲ τὴ συνοδεία του. Τὴν ἡγουμενία τῆς μονῆς διατήρησε ὁ τότε ἱερομόναχος Φιλάρετος Λογαράς ἕως τουλάχιστον τὶς 29 Ἰουνίου 1585. Ἀπὸ τὸ 1589 ἕως τὸ 1606 ὡς ἡγούμενος ἀναφέρεται ὁ ἱερομόναχος Παρθένιος Λαγάτορας. Στὰ χρόνια του ὁμως φαίνεται πῶς τὸ μοναστήρι οὐσιαστικὰ διαλύθηκε. Στὶς 29 Ἰουνίου 1606 ὁ Παρθένιος ἄφησε μὲ τὴ διαθήκη του ὡς κληρονόμο του στὸ μοναστήρι καὶ στὰ μετόχια του τὸν διάκονο Ἰωακεῖμ Συρίγο, κατὰ παράβαση τῆς πράξης συγχώνευσης τῆς μονῆς τῆς Ἀναφωνήτριας μὲ τὸν ναὸ τῆς Παλαιοπόλεως ποὺ προέβλεπε τὴ μεταβίβαση τοῦ μοναστηριοῦ ἀπὸ ἱερομόναχο σὲ ἱερομόναχο. Ἐναν χρόνο μετὰ, στὶς 15 Ὀκτωβρίου 1607, ἡ κληροδότηση τοῦ μοναστηριοῦ στὸν Συρίγο προσεβλήθη στὴν τοπικὴ Διοίκηση τῆς Κέρκυρας ἀπὸ τὸν Ἰάκωβο Τριβῶλη καὶ τὸν Ὁδηγητριανὸ Μαρκοῤ, οἱ ὅποιοι ἐμφανίστηκαν ὡς ἀδελφοὶ τῆς Παλαιοπόλεως καὶ πέτυχαν τὴν ἀκύρωσή της, ἀλλὰ καὶ τὴ συμπερίληψη τῆς μονῆς μετὰξὺ ἐκείνων τοῦ Δημοσίου καὶ τὴν ἀνάληψη ἀπὸ μέρος τῆς τοπικῆς βενετικῆς Διοίκησης τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἡγουμένου καὶ τῶν μοναχῶν. Ἡ ἀπόφαση (terminazione) ἐπικυρώθηκε μὲ δοικικὸ γράμμα τὸ 1616. Ἐκτοτε ἡ παρέμβαση τῆς Πολιτείας στὰ πράγματα τῆς Θεοτόκου Παλαιοπόλεως κατέστη συνεχῆς¹⁰². Ἡ

101. Καρύδης, Ἄστικὸς χώρος, σσ. 191-192 καὶ 224-226. Σύμφωνα μὲ τὴν πράξη, οἱ κτήτορες καὶ ἀδελφοὶ τῆς Παλαιοπόλεως «ἀπεκδίδονται τέλεια τελείως ἀπὸ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν τὴν πολιτικῶς πολιτευομένην ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν τῆς Παλαιοπόλεως τοῦ μηκέτι ἔχουσιν μετοχὴν τινα τὸ σύνολον εἰς τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν ἀλλ' ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἕξῃς ἔστω μοναστήριον, καὶ καταγῶγιον μοναχόν, ... μετὰ ἡγουμένου καὶ τῆ διατάξει ἐπομένῃ καὶ δηκουμένη τῇ τῶν μοναστηρίων, καὶ λαϊκὸς τὶς μῆτε μέγας τυχών, μῆτε μικρὸς οἶος ἂν οἶεν, μὴ ἐπέχει ἰσχὴν τινα πόποτε διασήσει αὐτὸς ἐν οὐδενὶ τρόπῳ καὶ ἐξῆς, καὶ οὕτως ἐπέδωκαν, καὶ σωματικῶς ἐπαρέδωκαν πρὸς τὸν ρηθέντα ὀσιότατον ἐν ἱερομονάχοις κῆρ Φιλάρετον τὸν ἡγούμενον καὶ πρὸς τοὺς εἰρημένους μοναχοὺς τὸ αὐτὸ μοναστήριον τῆς Παλαιοπόλεως μετὰ τῶν παντίων αὐτοῦ ἀγαθῶν κινιτῶν, καὶ ακινήτων, καὶ ἱερῶν σκευῶν, καὶ βιβλίων ... καὶ ἔσονται αἰεὶ ἢ τε παρόντες, καὶ οἱ μέλλοντες μοναχοὶ σὺν τῷ ἡγουμένῳ κύριοι, καὶ οἰκοκύριοι τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου ὑποδεχόμενοι ἀπὸ ἱερομονάχου εἰς ἱερομονάχου...» (Καρύδης, Ἄστικὸς χώρος, σ. 191 καὶ ANK, Ἐνετοκρατία, φάκ. 54, δ. 20, φφ. 5r-6v ὅπου ὀλόκληρη ἡ σχετικὴ πράξη).

102. Καρύδης, Ἄστικὸς χώρος, σ. 226. Ἀντίγραφο τῆς ἀπόφασης τῆς 15ης Ὀκτωβρίου 1607 εἰς ASV, Senato, Dispacci Provveditori da Terra e da Mar, φάκ. 997, dispaccio χ.ἀ. μετὰ τὸ ἀρ. 61, συνημμένο (inserto) ἀρ. 13.

πρώτη γνωστή έκλογη από την τοπική βενετική Διοίκηση χρονολογείται στο 1611. Στις 2 Αύγουστου 1611 οι ιερομόναχοι αδελφοί Πουλῆ, στους οποίους δόθηκε ἡ μονή, ζήτησαν από την κεντρική βενετική Διοίκηση τὴν ἐπικύρωση τῆς ἐκλογῆς τους¹⁰³. Ἡ μονὴ διατήρησε τὸν δημόσιο χαρακτήρα της ἕως τὸ τέλος τῆς βενετικῆς παρουσίας στὸ νησί¹⁰⁴.

Μετόχια τῆς μονῆς

Ἅγιος Παντελεήμων, Βυρός. Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἡγούμενο ιερομόναχο Νικόδημο Μπαλιαρίνο, μαζί με τὸν ναὸ τῆς Παλαιόπολης καὶ τὰ ἄλλα μετόχια. Ἦταν μετόχι τῆς μονῆς ἀπὸ τὸ 1586¹⁰⁵.

Ταξιάρχης Μιχαήλ, Βυρός. Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἡγούμενο ιερομόναχο Νικόδημο Μπαλιαρίνο, μαζί με τὸν ναὸ τῆς Παλαιόπολης καὶ τὰ ἄλλα μετόχια. Ἦταν μετόχι τῆς μονῆς τουλάχιστον ἀπὸ τὸ 1582, μαζί με τὰ δύο μετόχια του, τοὺς Ἅγίους Πάντες καὶ τὴν Θεοτόκο Ἐλεούσα¹⁰⁶.

Ἅγιοι Πάντες, Γαρούνας Ἴνω. Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἡγούμενο ιερομόναχο Νικόδημο Μπαλιαρίνο, μαζί με τὸν ναὸ τῆς Παλαιόπολης καὶ τὰ ἄλλα μετόχια, ὡς μετόχι τοῦ Ταξιάρχη.

Θεοτόκος Ἐλεούσα, Βυρός. Δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ἡγούμενο ιερομόναχο Νικόδημο Μπαλιαρίνο, μαζί με τὸν ναὸ τῆς Παλαιόπολης καὶ τὰ ἄλλα μετόχια, ὡς μετόχι τοῦ Ταξιάρχη.

* * *

Στοὺς παραπάνω ναοὺς/μονῆς τῆς ἀπογραφῆς προσθετεῖται καὶ οἱ ἀκόλουθοι, γιὰ τοὺς ὁποίους ὑπάρχουν ἀναφορὲς κατὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο.

B.1. Ἅγία Κυριακή, Ἀγγελόκαστρο/Κρήνη

Σημειώνεται μετὰ τὸν χαρακτηρισμὸ «*del Publico*» σὲ κατάλογο ναῶν τῆς

103. Πλουμίδης, *Αἰτήματα*, τεῦχος Ε', σ. 214 ἀρ. 184.

104. Γιὰ τὶς τύχες τῆς μονῆς ἔπειτα ἀπὸ τὴν παραχώρησή της στὸν ἐκάστοτε μητροπολίτη Φιλαδελφείας, βλ. Δέσποινα Βλάσση, «Ἡ μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Παλαιόπολης Κέρκυρας καὶ ἡ μητρόπολη Φιλαδελφείας. Στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας (17ος-19ος αἰ.)», *Θησαυρίσματα*, τ. 43 (2013), σσ. 345-501.

105. Καρυδῆς-Δημουλᾶς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*, σσ. 62-63.

106. Ὁ.π., σ. 62.

Βόρειας και Μέσης Κέρκυρας ό όποίος έχει συνταχθεί γύρω στο 1630¹⁰⁷. Πρόκειται για τó σακαμμένο στόν βράχο παρεκκλήσι στο Άγγελόκαστρο, τó όποίο στις νεότερες πηγές σημειώνεται ώς «καπέλα τού Καστελάνου»¹⁰⁸.

B.2. Έσταυρωμένος, Άφρα

Γνωρίζουμε ότι στις 10 Νοεμβρίου 1632 ό ιερομόναχος Κάλλιστος Γρηγορόπουλος, ώς έκλεγμένος έφημέριος τού ναού, στόν όποίο προηγουμένως ήταν ό Ίωσήφ Άρμπάνας, ζήτησε τήν επικύρωση τής έκλογής του από τήν κεντρική βενετική Διοίκηση¹⁰⁹. Πρόκειται για τή μόνη αναφορά πού συνδέει τόν ναό με τó Δημόσιο. Ό ναός στην άπογραφή τού 1635 δηλώθηκε από τόν κτήτορά του ιερομόναχο Ίωσήφ Άρμπάνα ώς «*di suo proprio jus*»¹¹⁰ και ώς κτητορικός τής ίδιας οίκογένειας καταγράφεται έπίσης στην ποιμαντική έπίσκεψη τού 1754¹¹¹.

B.3. Ταξιάρχης Μιχαήλ, Άγγελόκαστρο/Κρήνη

Σημειώνεται με τόν χαρακτηρισμό «*del Publico*» σε κατάλογο ναών τής Βόρειας και Μέσης Κέρκυρας ό όποίος έχει συνταχθεί γύρω στο 1630¹¹². Πρόκειται για τόν όρθόδοξο ναό στο Άγγελόκαστρο, ό όποίος τόν 18ο αιώνα σημειώνεται ώς «καπέλα τού Καστελάνου»¹¹³.

B.4. Ύ. Θ. Όδηγήτρια

Στά αίτήματα πρós τήν κεντρική βενετική Διοίκηση ύπάρχουν δύο αναφορές σε δημόσιο ναό τής Ύ. Θ. Όδηγήτριας, χωρίς δήλωση τής θέσης του. Συγκεκριμένα, στις 29 Μαΐου 1626 ό ιερέας Σπυρίδων Θεοφύλακτος ζήτησε να τού επικυρωθεί ή παραχώρηση εκτός τών άλλων και τής Όδηγήτριας. Δύο χρόνια άργότερα, στις 12 Ίουλίου 1628, ό γιός του ιερέας Άλέξανδρος Θεοφύλακτος, ζητούσε τόν παραπάνω ναό, τόν όποίο στο μεταξύ είχε λάβει ό ιερέας Νικόλαος Ρεφελέτης¹¹⁴. Ό ναός δέν έχει ταυτιστεί.

107. Ό.π., σσ. 191 άρ. 43, 210.

108. Καπάδοχος, *Ναοί*, σ. 227.

109. Πλουμίδης, *Αιτήματα*, τεύχος Ε', σ. 262 άρ. 459.

110. Καρούδης-Δημουλάς-Πουλής, *Τεκμήρια*, σσ. 11 άρ. 48, 79.

111. Καπάδοχος, *Ναοί*, σ. 343.

112. Καρούδης-Δημουλάς-Πουλής, *Τεκμήρια*, σσ. 191 άρ. 42, 210-211.

113. Καπάδοχος, *Ναοί*, σ. 227.

114. Πλουμίδης, *Αιτήματα*, τεύχος Ε', σσ. 16 άρ. 29, 230 άρ. 286.

3. Η γεωγραφική κατανομή των ναών καὶ τὰ οἰκονομικὰ στοιχεῖα τῆς ἀπογραφῆς

Ὁ παραπάνω κατάλογος δὲν περιέχει τὸ σύνολο τῶν *jus patronato pubblico* ναῶν καὶ μονῶν τῆς Κέρκυρας στὴ μακρὰ περίοδο τῆς βενετικῆς παρουσίας στὸ νησί. Ἀποτυπώνει ὅμως τὴν πραγματικότητα κατὰ τὴ στιγμή τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1635 καὶ συστηματοποιεῖ τὶς γνωστὲς πληροφορίες, ἀλλὰ καὶ τὴν πορεία τῶν ναῶν/μονῶν ἕως ὅτου καταλήξουν στὸ Δημόσιο. Ἡ μὴ συμπερίληψη στὴν ἀπογραφή τῶν δύο ναῶν τοῦ Ἀγγελόκαστρου, ὀφείλεται πιθανὸν στὸν τρόπο διενέργειας τῆς ἀπογραφῆς, ἀλλὰ καὶ στὸν ἰδιαιτέρου χαρακτήρα τους ὡς παρεκκλησίων τοῦ διοικητῆ τοῦ κάστρου¹¹⁵. Ἄλλωστε οἱ δύο ναοὶ δὲν ἐντάσσονται στὴν κατηγορία τῶν παραχωρούμενων ἀπὸ τὸ Δημόσιο ναῶν.

Ἀναφορικὰ μὲ τὴν πληρότητα τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1635-1638, ἔχει ἤδη ἐπισημανθεῖ ὅτι οἱ περιεχόμενες δηλώσεις δὲν ἀφοροῦν τὸ σύνολο τῶν ὑπαρχόντων τότε ναῶν καὶ μονῶν στὶς βενετοκρατούμενες περιοχές. Στὴν Κρήτη, ἡ μὴ ἀπογραφή πολλῶν ναῶν καὶ μονῶν ὀδήγησε τοὺς ἐρευνητὲς νὰ μιλήσουν γιὰ «σχετικὴ ἀναξιοπιστία τοῦ τελικοῦ ἀποτελέσματος»¹¹⁶. Ἡ δική μας ἔρευνα στὴν Κέρκυρα καὶ ἡ συγκριτικὴ ἐξέταση τῶν περιλαμβανόμενων στὴν ἀπογραφή ναῶν μὲ ἄλλες σύγχρονες πηγές, ἔδειξε ὅτι τὸ ποσοστὸ καταγραφῆς τῶν ναῶν στὴν ἀπογραφή, ποὺ ἰσοδυναμεῖ καὶ μὲ τὸ ποσοστὸ συμμετοχῆς στὴν ἀπογραφικὴ διαδικασία, ἦταν μεταξὺ 65,5% καὶ 67,6%¹¹⁷. Ὡς πρὸς τὰ καθιδρύματα τοῦ Δημοσίου, νομίζω ὅμως ὅτι τὰ πράγματα ἦταν πολὺ καλύτερα. Ἄν στοὺς ναοὺς ποὺ ἀνήκαν σὲ πρόσωπα ἢ ομάδες ἡ ἀποφυγὴ τῆς δήλωσης μποροῦσε νὰ δικαιολογηθεῖ εἴτε ἀπὸ τὴν ἀπόσταση (ἀφοῦ ἡ ἀπογραφή δὲν διενεργήθηκε *in situ* ἀλλὰ μὲ τὴν προ-

115. Γιὰ τὸ Ἀγγελόκαστρο βλ. Γεώργιος Λινάρδος, «Τὸ Ἀγγελόκαστρο Κερκύρας», *Κερκυραϊκὰ Χρονικά*, τ. 20 (1976), σσ. 9-49.

116. Βλ. Δημήτριος Τσουγκαράκης – Ἐλένη Ἀγγελομάτη-Τσουγκαράκη, «Ἡ ἀπογραφή τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μονῶν τῆς Κρήτης (1635-1637)», *Πεπραγμένα Ι' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου (Χανιά, 1-8 Ὀκτωβρίου 2006)*, Τόμος Β1 *Βυζαντινὴ καὶ Μεταβυζαντινὴ περίοδος (Ἱστορία)*, Χανιά 2010, σσ. 137-140 ὅπου ἡ παράθεση τῶν σχετικῶν στοιχείων ποὺ τεκμηριώνουν τὴ θέση. Στὴν ἴδια διαπίστωση καταλήγει κανεὶς καὶ γιὰ τὴ Ζάκυνθο, συγκρίνοντας τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀπογραφῆς μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ναῶν καὶ μονῶν ποὺ καταγράφηκαν στὸ νησί στὶς ἐπόμενες δεκαετίες (βλ. γενικὰ Ντίνος Κονόμος, *Ἐκκλησίες καὶ μοναστήρια στὴ Ζάκυνθο*, Ἀθήνα 1967).

117. Βλ. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*, σσ. λζ'-λγ'.

σέλευση των κτητόρων και έφημερίων) είτε από τον φόβο της ένδεχόμενης φορολογικής επιβάρυνσης, στους ναούς του Δημοσίου δεν θα μπορούσαν να προβληθούν τέτοιοι λόγοι για να αιτιολογήσουν την άποχή από την απογραφική διαδικασία, αφού η κατοχή των ναών ήταν το αποτέλεσμα σχετικής παραχώρησης από τις βενετικές αρχές. Βέβαια, το γεγονός ότι η ξεχωριστή καταγραφή τους αποτελούσε ένα από τα ζητούμενα της απογραφής, δείχνει την επικρατούσα ασάφεια, λειψή γνώση ή άκόμενη και άγνοια των βενετικών αρχών ως προς τον πραγματικό αριθμό των καθιδρυμάτων του Δημοσίου. Ειδικά για την Κέρκυρα, δεν διαθέτω στοιχεία που να φανερώσουν ότι υπήρχαν καθιδρύματα τα όποια δεν δηλώθηκαν (με εξαίρεση ίσως τον Έσταυρωμένο στην Άφρα που σημείωσα παραπάνω), δεν μπορώ όμως να αποκλείσω έντελως την ένδεχόμενη συνειδητή αποσιώπηση του δημόσιου χαρακτήρα κάποιων καθιδρυμάτων από τους κατόχους τους και την προσπάθεια οικειοποίησής τους με τη δήλωση κτητορικών δικαιωμάτων σε αυτά. Μια τέτοια προσπάθεια διαπιστώθηκε σε όρισμένες δηλώσεις στη Ζάκυνθο, με τη συγκριτική εξέταση αρχειακών μαρτυριών παλαιότερων της απογραφής, των δεδομένων της απογραφής και του τελευταίου γνωστού για τη βενετική περίοδο καταλόγου ναών που συντάχθηκε το 1788¹¹⁸.

Για τους περισσότερους από τους παραπάνω ναούς οι πληροφορίες επιβεβαιώνουν τη διατήρησή τους στην κατηγορία των ναών του Δημοσίου έως το τέλος του 18ου αιώνα. Όρισμένοι άλλοι εμφανίζονται από το τέλος του 17ου ή τις αρχές του 18ου αιώνα ως ιδιόκτητοι. Στα μετέπειτα χρόνια νέοι ναοί προστέθηκαν στην ομάδα, ως αποτέλεσμα του τρόπου με τον οποίο κατά κανόνα περιέρχονταν στην κατοχή του Δημοσίου, ενώ άλλοι εντάχθηκαν για μικρό χρονικό διάστημα, για να αναγνωριστούν στο τέλος ως κτητορικοί ιδιωτών, έπειτα από πολύχρονες και πολυέξοδες δικαστικές διαμάχες με το βενετικό Δημόσιο, τόσο στα τοπικά δικαστήρια όσο και σε εκείνα του Κέντρου.

Οι περισσότεροι ναοί της απογραφής βρίσκονται στα προάστια και στην κοντινή έπαρχία της Μέσης, όπως φαίνεται από τον πίνακα αρ. 1. Από αυτούς δύο δηλώθηκαν με τον χαρακτηρισμό «*chiesa e monasterio*» και όλοι οι υπόλοιποι ως «*chiesa*». Στην πραγματικότητα, ως στοιχειώδη μάλλον μοναστήρια λειτουργούσαν τρία: η Ύ. Θ. Παλαιοπόλεως, ο Παντοκράτορας στο Καρδάκι και ο Άγιος Ιωάννης του Μωραΐτη. Σε δύο επίσης

118. Για το θέμα των δημόσιων ναών του νησιού και των ειδικότερων θεμάτων που τους άφορούν θα γίνει λόγος σε άλλη μελέτη.

δηλώθηκε ή ύπαρξη ένοριτών: πρόκειται για τήν Ύ. Θ. Παλαιοπόλεως και τόν Παντοκράτορα στό Καρδάκι.

Πίνακας 1. Κατανομή ανά έκκλησιαστική έπαρχία

Περιφέρεια	Δημόσιοι	Μετόχια	Σύνολο ναών
Πόλη	1		26
Προάστια	11	4	75
Κάτω Γύρου			47
Άνω Γύρου			18
Άρχαγγέλου			14
Όρους-Γύρου		1	39
Όρους			35
Κάτω Μέσης			37
Άνω Μέσης	4	3	72
Μεσογγής	1	2	28
Λευκίμμου	1		64
Σύνολο	18	10	455

Πηγή: Καρύδης-Δημουλάς-Πουλής, *Τεκμήρια*.

Τά δηλωθέντα εισοδήματα τών ναών τοῦ Δημοσίου ἀφοροῦν τοὺς ναοὺς μαζί με τὰ μετόχια τους, τὰ ὁποῖα λογίζονται ὡς μέρος μιᾶς οικονομικῆς μονάδας, χωρίς ξεχωριστὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα, με μόνη ἐξáιρεση τήν Ἁγία Παρασκευή, μετόχι τοῦ Παντοκράτορα στό Καρδάκι. Στήν ἀπογραφή καταγράφονται ποσότητες σέ χρῆμα, ἀλλά καί σέ εἶδος, ὅπως λάδι, κρασί, σιτηρά, ὕσπρια. Στους πίνακες ἀρ. 2 καί 3, πού ἀκολουθοῦν, τὰ εἰσοδήματα δίνονται ὅλα σέ λίρες. Για τόν ὑπολογισμό τοῦ χρηματικοῦ ἰσοδυνάμου τών δηλωθέντων ἀγαθών λήφθηκαν ὑπόψη οἱ μέσες τιμές τών ἀγαθών κατά τήν περίοδο τῆς ἀπογραφῆς¹¹⁹. Ἀπό τόν πίνακα ἀρ. 2, στόν ὁποῖο παρουσιάζονται ἀθροιστικά τὰ δηλωθέντα εἰσοδήματα ὅλων τών ναών χωρισμένων ἀνά κατηγορίες, φαίνεται ὅτι τὰ εἰσοδήματα τών ναών τοῦ Δημοσίου, ἐκτιμούμενα σέ περίπου 10.413 λίρες τόν χρόνο, ἀντιστοιχοῦσαν στό 10,68% τών συνολικῶν δηλωθέντων εἰσοδημάτων, με ἓνα μέσο εἰσοδήμα ἀνά ναό τῆς τάξεως τών 578 λιρῶν περίπου κατ' ἔτος.

119. Περισσότερα για τόν τρόπο ὑπολογισμοῦ τοῦ χρηματικοῦ ἰσοδυνάμου τών εἰσοδημάτων βλ. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλής, *Τεκμήρια*, σσ. ξγ'-ξζ'.

Πίνακας 2. Εισοδήματα ανά κατηγορία

Κατηγορία	Πλήθος ναών	Συνολικό εισόδημα	Ποσοστό	Εισόδημα ανά ναό
Άδελφάτα	102	27.474,6	28,18%	269,4
Ίδιοκτήτρι	275	53.932,7	55,32%	196,1
Δημόσιοι (μετόχια)	18 (+10)	10.413,3	10,68%	578,5
Ναοί Ί. Τάγματος	2	1.452,0	1,49%	726,0
Άλλοι	49	4221,3	4,32%	
ΣΥΝΟΛΑ	455	97.493,9	100,00%	214,3

Σημ.: Τὰ ποσὰ σὲ λίρες. Πηγή: Καρύδης-Δημουλάς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*.

Σύμφωνα με τὰ στοιχεία αὐτά, οἱ ναοὶ τοῦ Δημοσίου κατατάσσονται στοὺς πλουσιότερους συγκριτικὰ ναοὺς τοῦ νησιῶ¹²⁰. Ὅπως φαίνεται ὅμως ἀπὸ τὰ ἀναλυτικὰ στοιχεία τοῦ πίνακα ἀρ. 3, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν εισοδημάτων κατεῖχαν τρεῖς μόλις ναοί: ἡ Ὑ. Θ. Παλαιοπόλεως, ὁ Παντοκράτορας στὸ Καρδάκι καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης τοῦ Μωραΐτη, τῶν ὁποίων τὰ εισοδήματα ἀνέρχονταν ἀθροιστικὰ στὸ 68,2% τῶν εισοδημάτων, ἐνῶ τῶν ὑπολοίπων τὰ εισοδήματα ἐμφανίζονται μᾶλλον περιορισμένα, μὲ ἐξαίρεση ἐκεῖνα τῆς Ὑ. Θ. Δικαίας, τῆς Ὑ. Θ. Κονδυλονησιώτισσας καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Τζέπελη.

Πίνακας 3: Δηλωθέντα περιουσιακὰ στοιχεία

ΟΝΟΜΑΣΙΑ	ΘΕΣΗ	ΚΑΤΟΧΟΣ	ΕΙΣΟΔΗΜΑ
1. Ἁγία Αἰκατερίνη τοῦ Πρέντζα, εἰκόνα	Χώρα	Ρεφελέτης Νικόλαος	180,0
2. Ἅγιοι Ἀνάργυροι	Καλαφατιῶνες	Μπράτος Ἰωάννης	25,0
3. Ἅγιος Ἀθανάσιος, εἰκόνα	Γαρίτσα	Κοσκινᾶς Χριστόδουλος	9,0
4. Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος τοῦ Μπαρδίλη	Ἄβράμη	Λακέρδας Παφνούτιος	94,0
5. Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος Μωραΐτη καὶ μετόχι	Μπενίτσες	Ροδόσταμος Ἱερόθεος	1500,0
6. Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος τοῦ Τζέπελη	Ποταμὸς	Πετρετίνος Μακάριος	485,0
7. Ἅγιος Λουκάς	Γουβιά	Χαλικιόπουλος Συμεὼν	240,0

120. Ὁ.π., σ. σγ'.

8. Παντοκράτορας και μετόχια	Καρδάκι	Φλώρος Φιλάρετος	3654,0
9. Προφήτης Ήλιος	Ποταμός	Ριγανάς Άλιβίτζης	173,5
10. Ταξιάρχης Μιχαήλ	Καστράδες	Ρεφελέτης Νικόλαος	36,5
11. Υ. Θ. Βλαχέρνα	Ύγριπος Λευκίμης	Χρυσικόπουλος Ίωάννης	0,0
12. Υ. Θ. Βλαχέρνα	Σταυρός	Λαγκαδίτης Δήμος	231,0
13. Υ. Θ. Δικαία	Συναράδες	Αύλωνίτης Μελέτιος	600,0
14. Υ. Θ. Έλεούσα και Άγιος Λάζαρος	Σάν Ρόκκο	Σωζάς Άνθιμος	36,0
15. Υ. Θ. Εὐαγγελίστρια	Άβράμη	Ρεφελέτης Νικόλαος	264,0
16. Υ. Θ. Εὐαγγελίστρια	Πέλεκας	Στίλιος Ίωάννης	326,3
17. Υ. Θ. Κονδυλονησιώ- τισσα και μετόχια	Κονδυλονήσι	Μπασσάν Άκάκιος	618,0
18. Υ. Θ. Παλαιόπολεως και μετόχια	Παλαιόπολη	Μπαλιαρίνος Νικόδημος	1950,0

Άναφορικά με την ακρίβεια των οικονομικών στοιχείων της απογραφής, και παρά τον δημόσιο χαρακτήρα των καθιδρυμάτων, διατυπώνονται επιφυλάξεις, αφού αυτά προέρχονται αποκλειστικά από τη δήλωση των κατόχων τους έφημεριών ή ήγουμένων. Άξιοπρόσεκτες είναι οι διαφορές μεταξύ των δηλωθέντων το 1635 (έστω και αν εν μέρει αποτελούν το αποτέλεσμα εκτίμησης), και των υπολογιζόμενων από τη βενετική Διοίκηση το 1631. Υπενθυμίζω ότι με διάταγμα της 1ης Νοεμβρίου 1631 επιβλήθηκε ή έφάπαξ καταβολή του δεκάτου των εισοδημάτων των ναών του Δημοσίου για την ένισχυση των αποθεματικών του νεοϊδρυθέντος Monte di Pietà της Κέρκυρας και καθορίστηκαν οι οικονομικές υποχρεώσεις των «περιβαλλομένων» ναούς του Δημοσίου μελλοντικά¹²¹. Στον συνημμένο στο διάταγμα κατάλογο περιέχονται τα ονόματα των υποχρέων και το ποσό της καταβολής σε δουκάτα, όχι όμως και το καθίδρυμα που κατείχαν. Στον πίνακα που ακολουθεί, στην πρώτη στήλη δίνονται τα στοιχεία του ύποχρεου, όπως έμφανίζονται στο διάταγμα, στη δεύτερη στήλη σημειώνεται το καθίδρυμα το οποίο κατείχε το 1631, στην τρίτη το εισόδημα κατά το 1631,

121. Βλ. το διάταγμα στο παράρτημα των εγγράφων. Για το Monte di Pietà βλ. Χρήστος Δεσύλλας, *Η τράπεζα των φτωχών: Το Monte di Pietà της Κέρκυρας 1630-1864*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Όμιλου Πειραιώς, Αθήνα 2006.

τὸ ὅποιο ὑπολογίζεται στὸ δεκαπλάσιο τοῦ καταβλητέου ποσοῦ, καὶ στὴν τέταρτη στήλη τὸ εἰσόδημα ποὺ δηλώθηκε τὸ 1635, ὡς ἄθροισμα τῶν δηλωθέντων χρημάτων καὶ τοῦ ἐκτιμώμενου χρηματικοῦ ἰσοδυναμοῦ τῶν ὑπολοίπων ἀγαθῶν. Τὰ ποσὰ ὑπολογίζονται σὲ λίρες, μὲ ἰσοδυναμία ρεαλίου/δουκάτου 1:10 καὶ δουκάτου/λίρας 1:6.

Πίνακας 4

Ὑπόχρεος	Καθίδρυμα	Εἰσόδημα 1631	Εἰσόδημα 1635
<i>calogero Calichiopulo</i>	Παντοκράτωρ, Καρδάκι	2400	3654,0
<i>abbate Bagliarino</i>	Ἰ. Θ. Παλαιοπόλεως	3000	1950,0
<i>Rodostamo</i>	Ἅγιος Ἰωάννης Μωραΐτη	4200	1500,0
<i>Nicolò Reffeletti</i>	Ἰ. Θ. Εὐαγγελίστρια στοῦ Ἀβράμη, Ταξιάρχης Καστράδων, Ἁγία Αἰκατερίνη τοῦ Πρέντζα	1200	480,5
<i>calogero Auloniti</i>	Ἰ. Θ. Δικαία	900	600,0
<i>calogero Petritin</i>	Ἅγιος Ἰωάννης τοῦ Τζέπελη	300	485,0
<i>calogero Muazzo</i> ¹²²	Ἰ. Θ. Εὐαγγελίστρια, Πέλεκας	150	326,3
<i>protopapà Laudisi</i> ¹²³	Ἰ. Θ. Βλαχέρνα, Σταυρὸς	900	231,0
<i>protopapà de Potami</i>	Προφήτης Ἡλίας, Ποταμὸς	1200	173,5
ΣΥΝΟΛΟ		14.250	9.400,3

Ἀπὸ τὸν παραπάνω πίνακα διαπιστώνονται κατ' ἀρχὰς οἱ ἐλλείψεις τοῦ καταλόγου τῶν ὑποχρέων ποὺ καταρτίστηκε μὲ ἐντολὴ τοῦ γενικοῦ προβλεπτή Pisani. Μὲ βάση τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα, προσδιορίστηκε ἡ σχέση τῶν ἀναφερομένων προσώπων μὲ 11 ἀπὸ τοὺς 18 συνολικὰ δημόσιους ναοὺς, στοὺς ὁποίους δὲν περιλαμβάνονται ναοὶ μὲ σημαντικὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα ὅπως ἡ Κονδυλονησιώτισσα. Εἶναι πιθανὸν τοῦτο νὰ ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι δὲν διαθέτουμε γιὰ ὅλους στοιχεῖα γύρω στὸ 1631, τὸ πιθανότερο ὅμως εἶναι νὰ ὀφείλεται στὶς ἐλλείψεις ἢ καὶ στὴν ἄγνοια τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν ναῶν τοῦ Δημοσίου. Ἄλλωστε, ὅπως ἤδη σημειώσαμε, ἓνας ἀπὸ τοὺς στόχους τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1635

122. Ἡ συσχέτιση τοῦ μοναχοῦ Μουάτζου μὲ τὴν Εὐαγγελίστρια στὸν Πέλεκα εἶναι πιθανή, ἀφοῦ ἡ οἰκογένειά του κατεῖχε τὸ 1/3 τοῦ ναοῦ.

123. Πιθανὸν «Λαγκαδίτης».

ἦταν ἀκριβῶς ἡ ἀπογραφὴ τους, ἡ ὁποία βέβαια ἐπιχειρήθηκε μὲ ἀμφίβολο ὡς πρὸς τὴν ἀποτελεσματικότητά του τρόπο, τὶς δηλώσεις δηλαδὴ τῶν κατόχων τους. Πέραν τούτων, ἀπὸ τὸν πίνακα ἀναδεικνύονται οἱ σημαντικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στὶς ἐκτιμήσεις τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ στὶς δηλώσεις τῶν κατόχων ἐπικαρπωτῶν, οἱ ὁποῖες εἶναι ἐμφανεῖς ἀκόμη καὶ ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀπογραφὴ περιέχει μόνον χρηματικὰ ποσὰ (ὅπως στὸν Ἅγιο Ἰωάννη τοῦ Μωραΐτη καὶ στὴν Ἰ. Θ. Δικαία) ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὅπου οἱ δηλοῦντες ἐπικαλοῦνται τὸν ὑπολογισμό τοῦ γενικοῦ προβλεπτή, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Παντοκράτορα στὸ Καρδάκι, γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ 1635 ὁ ἡγούμενος Φιλάρετος Φλωρος δήλωσε ὅτι δὲν εἶχε προλάβει νὰ συλλέξει τὰ εἰσοδήματα ἐνὸς ἔτους, καὶ ὅτι δήλωνε ἐτήσια εἰσοδήματα 600 δουκάτων μὲ βάση τὸν ὑπολογισμό τους ἀπὸ τὸν γενικὸ προβλεπτή Pisani¹²⁴. Τὰ παραπάνω στοιχεῖα ἀναδεικνύουν τὸ ἀβέβαιο ἔδαφος πάνω στὸ ὁποῖο κινούμαστε καὶ τὸν βαθμὸ ἀξιοπιστίας ἢ ἀντίστροφα ἀναξιοπιστίας τῶν δεδομένων ποὺ παρέχουν οἱ πηγὲς τῆς ἐποχῆς.

4. Σχόλια καὶ παρατηρήσεις

4.1. Ὁ χαρακτήρας τῶν *jus patronato pubblico* ναῶν καὶ μονῶν

Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ παρατέθηκαν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ὡς δημόσιου χαρακτήρα καθιδρύματα χαρακτηρίζονται μὲ ποικίλες ἐκφράσεις (*jus patronato pubblico, del Prencipe, della serenissima Signoria*), ναοί, μονές, ἀλλὰ καὶ εἰκόνες. Οἱ τελευταῖες ἀποτελοῦν τὴ διάδοχη κατάσταση κατεστραμμένων ἢ κατεδαφισμένων ναῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐφέστια εἰκόνα καὶ τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα διατηροῦσαν τὸν χαρακτήρα οἰκονομικῆς μονάδας, τὴ διαχείριση τῆς ὁποίας ἀναλάμβανε ὁ ἐκάστοτε ἐκλεγόμενος κληρικός. Πέραν τῶν δύο ἀναφερομένων στὴν ἀπογραφὴ εἰκόνων, ἐκ τῶν ὁποίων τῆς μίας ἐκκρεμοῦσε ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς ὡς *jus patronato pubblico*, στὸν κερκυραϊκὸ χῶρο εἶναι γνωστὴ ἀκόμη μία περίπτωση, τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ἄγνωστης προέλευσης, ἡ ὁποία τὸ 1753 βρισκόταν τοποθετημένη στὸν ναὸ τῆς Ἁγίας Τριάδος τῶν Τζαγκαρόλων, στὴν πόλη τῆς Κέρκυρας, καὶ τὴν κατεῖχε ὁ ἱερέας Δανιὴλ Τζαγκαρόλ μὲ ἀπόφαση τῆς τοπικῆς βενετικῆς Διοίκησης, ἐπικυρωμένη ἀπὸ τὸν γενικὸ καπιτάνο Da-

124. Καρούδης-Δημουλάς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*, σ. 4 ἀρ. 7: «...ne saper dar conto distinto nell'entrate d'essa poichè non ha ancora scosso tutta l'entrata d'un ano intiero riporlandosi però nella liquidazione che fece l'eccellentissimo Pisani che fù ducati sei cento».

niel Dolfin 4ο στις 7 Αύγουστου 1721¹²⁵.

Με βάση τις πληροφορίες που διαθέτουμε, κανένας ναός του Δημοσίου δεν προέρχεται από την πρώτη περίοδο της ένταξης της Κέρκυρας στις κτήσεις της Βενετίας, με εξαίρεση ίσως τον ναό της Κονδυλονησιώτισσας. Όλοι οι ναοί περιήλθαν στο Δημόσιο («devoluti al Fisco», κατά την έκφραση των εγγράφων και των διαταγμάτων) στο τέλος του 16ου ή στις αρχές του 17ου αιώνα για κάποιον από τους ακόλουθους λόγους¹²⁶:

α) εξέλειψη των κτητορικών τους οικογενειών·

β) εξέλειψη των επιτροπών διαχείρισης (κυβερνητών, «κουμεσαρίων») που είχαν συστήσει οι κτήτορες με τις διαθήκες τους, λόγω αμέλειας αντικατάστασης των έκλιπόντων μελών ή μη κληροδότησης των δικαιωμάτων τους·

γ) διακοπή της όμαλης κληρονομικής διαδοχής από ήγούμενο σέ ήγούμενο, σύμφωνα με τους ιδιαίτερους κανονισμούς των κητόρων, στην περίπτωση των μοναστηριών, και με την προϋπόθεση ότι δεν υπήρχαν στο αρχικό παραχωρητήριο συμβόλαιο ρήτρες που να προέβλεπαν την επαναφορά του καθιδρύματος στους αρχικούς κτήτορες·

δ) καταγγελία ή ακύρωση της νομιμότητας των κληρονομικών κτητορικών δικαιωμάτων των κατόχων τους.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα της πρώτης περίπτωσης είναι ο Άγιος Λουκάς και η Ευαγγελίστρια στον Πέλεκα, στους οποίους τα δικαιώματα του Δημοσίου περιορίζονται σε συγκεκριμένα κτητορικά μερίδια. Με τον ίδιο τρόπο περιήλθε προφανώς στην κυριότητα της Γαληνοτάτης και η εκκλησία του Αγίου Ιωάννου Προδρόμου στο χωριό Συναράδες, ή οποία στην απογραφή του 1635 δηλώθηκε από τον κτήτορά της ιερέα Γερόλυμο Γραμμένο¹²⁷ και δύο χρόνια μετά, την 1η Μαΐου 1637, η βενετική Γερουσία επικύρωσε την από 24 Νοεμβρίου 1636 εκλογή ως έφημερίου του ιερέα

125. Σε ένθετο αναφοράς (dispaccio) του γενικού προβλεπτή Agostino Sagredo της 21ης Απριλίου 1753 σημειώνεται: «Un imagine di San Pantaleone s'attrova nella chiesa della Santissima Trinità in questa città, investito nella medesima imagine il reverendo don Daniel Zancarol perpetuamente con terminazione dell' Illustrissimo Reggimento, confermata dall' eccellentissimo signor Daniel Dolfin 4to Cavalier Provveditor, fu Capitan General, et approvata dall' eccellentissimo Senato con ducali di 7 agosto 1721 (ASV, Senato, Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, φάκ. 996, dispaccio αρ. 24, συνημμένο αρ. 5).

126. Πρβλ. και όσα γράφω σε παλαιότερη εργασία: Καρύδης, Άστικός χώρος, σ. 62.

127. Καρύδης-Δημουλάς-Πουλής, Τεκμήρια, σ. 23 αρ. 132.

Χριστόδουλου Κοσκινᾶ ἀπὸ τὴν τοπικὴ βενετικὴ Διοίκηση, διότι αὐτὴ εἶχε περιέλθει στὸ Δημόσιο: «*devoluta alla Signoria Nostra*»¹²⁸.

Στὴ δευτέρη περίπτωση ἀνήκει ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη τοῦ Πρέντζα καὶ ἡ Ὑ. Θ. Εὐαγγελίστρια στοῦ Ἀβράμη.

Στὴν τρίτη περίπτωση ἀνήκουν οἱ μονὲς τῆς Ὑ. Θ. Παλαιοπόλεως, τοῦ Παντοκράτορα στὸ Καρδάκι, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Μωραΐτη, τῆς Ὑ. Θ. Δικαίας, ἀλλὰ καὶ λίγο ἀργότερα τῆς Ὑ. Θ. Ἐλεούσας Μαντουκίου¹²⁹.

Στὴν τέταρτη, τέλος, περίπτωση ἀνήκει ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, γιὰ τὴν ὁποία σημειώνεται ὅτι εἶχε καταγγελθεῖ ἡ νομιμότητα τῶν κληρονομικῶν δικαιωμάτων τοῦ κατόχου της, χωρὶς ἔως τότε νὰ ἔχει ἐξεταστεῖ ἡ ὑπόθεση («*ne è stata denunciata per caduca ma non ancora ispedita*»). Ἀνάλογη εἶναι καὶ ἡ λίγο μεταγενέστερη περίπτωση τοῦ ναοῦ τῆς Ἀνάληψης (Παντοκράτορος) στὸ Γαλήσιο ὄρος (σήμερα τῶν Ἁγίων Δέκα) καθὼς καὶ τοῦ Παντοκράτορα στὸν Πετάσωνα, περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Περιβόλι Λευκίμης, ἡ ὁποία ἀπασχόλησε τοὺς κτήτορες καθὼς καὶ τὶς δικαστικὲς ἀρχές, τόσο στὴν Κέρκυρα ὅσο καὶ στὴ Βενετία, γιὰ πενήντα περίπου χρόνια¹³⁰.

Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν ναῶν ὡς *jus patronato pubblico* προσδιορίζει ἐπομένως τὴν κατάστασή τους, ἡ ὁποία σὲ ἄλλες πηγές ὀρίζεται μὲ τὴν ἔκφραση «*devoluti al Fisco*». Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ ναοὺς ποὺ ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς δημόσιας περιουσίας καὶ οἱ ὁποῖοι εἶχαν περιέλθει στὸ Δημόσιο γιὰ κάποιον ἀπὸ τοὺς παραπάνω ἐκτεθέντες λόγους. Συνεπῶς, ἡ διαδικασία ὑπαγωγῆς τους ἢ συμπερίληψής τους στὴ δημόσια περιουσία περιοριζόταν στὴ διαπίστωση ὅτι δὲν ὑπῆρχαν πρόσωπα τὰ ὁποῖα νὰ κατεῖχαν κτητορικὰ δικαιώματα στὸν ναὸ ἢ τὴ μονή, ὅτι δηλαδὴ εἶχαν ἐκλείψει οἱ κατιόντες τῶν ἀρχικῶν κητόρων.

Προφανῶς δὲν ἐντάσσονται ὅλοι οἱ δημόσιοι ναοὶ τοῦ ἰόνιου χώρου στὸ παραπάνω μοντέλο. Κάθε νησὶ προσαρτήθηκε στὸ βενετικὸ Κράτος τῆς Θάλασσας μὲ διαφορετικὸ τρόπο, ἐπομένως στὸν ἀριθμὸ τῶν ναῶν τοῦ Δημοσίου συμπεριλαμβάνονται καὶ ναοὶ οἱ ὁποῖοι περιῆλθαν στὸ Δημόσιο κατὰ τὴν στιγμὴ τῆς προσάρτησης ἢ κατάκτησης, ὅπως ὀρισμένοι ναοὶ καὶ μονὲς τῆς Ζακύνθου¹³¹. Ἀπὸ τὰ παραπάνω προκύπτει ὅμως τὸ συμπέρα-

128. ASV, Senato, Deliberazioni, Mar, Registro 95, φ. 43r.

129. Καρύδης-Δημουλᾶς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*, σ. 69.

130. Γιὰ τὴν περίπτωση βλ. Σπύρος Καρύδης, «Ναοὶ καὶ μονὲς ἀπὸ τὴν κτητορεία στὴ «Serenissima Signoria». Μιὰ μελέτη περίπτωσης στὸν βενετοκρατούμενο κερκυραϊκὸ χῶρο» (ὑπὸ ἔκδοση).

131. Ἀναφέρω ὡς παράδειγμα τὴ μονὴ τῆς Ἀναφωνήτριας.

σμα ότι οί ναοὶ αὐτοὶ δὲν σχετίζονται μὲ ναοὺς κτισμένους μὲ δαπάνες τοῦ Δημοσίου, ὅπως υπέθεσε ὁ Ἡ. Τσιτσέλης¹³², ὁ ὁποῖος ἔχει ἐστιασμένη τὴν προσοχὴν του στὴν Κεφαλονιά ὅπου οἱ ναοὶ τοῦ Δημοσίου σπανίζουν, ἢ μὲ ναοὺς ποὺ κτίστηκαν ἀπὸ ἰδιῶτες σὲ οἰκόπεδα τοῦ Δημοσίου, ὅπως ἐρμήνευσε τὸν ὄρο ὁ Κ. Μαχαιρᾶς¹³³, ὁ ὁποῖος εἶχε ὑπόψη τὶς παραχωρήσεις οἰκοπέδων ἀπὸ τὸ Δημόσιο σὲ ομάδες πιστῶν γιὰ νὰ κτίσουν ναοὺς στὴν Ἀμαξική (Λευκάδα). Δὲν εἶναι γνωστὴ καμιά περίπτωση, δημοσίου ναοῦ ποὺ νὰ ἀνεγέρθηκε μὲ ἔξοδα τοῦ βενετικοῦ Δημοσίου. Ὅσο γιὰ τοὺς ἀνεγειρόμενους ναοὺς σὲ οἰκόπεδα τοῦ Δημοσίου, αὐτοὶ δὲν ἀνήκαν στὸ Δημόσιο. Τὰ δικαιώματα τοῦ Δημοσίου ἀφοροῦσαν μόνον στὰ οἰκόπεδα καὶ ὄχι στοὺς ἰδρυόμενους ναοὺς, ὅπως φαίνεται ἄλλωστε καὶ ἀπὸ τὶς σχετικὲς ρῆτρες παραχώρησης τῶν οἰκοπέδων οἱ ὁποῖες προέβλεπαν τὴν ἐτήσια καταβολὴ στὴν τοπικὴ βενετικὴ Διοίκηση συμβολικοῦ τιμήματος ὡς ἀναγνώριση τῆς κυριότητος τοῦ χώρου¹³⁴. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Μαχαιρᾶ, χωρὶς διερεύνηση τοῦ ἰσχύοντος Δικαίου στὰ νησιά τοῦ Ἰονίου καὶ χωρὶς νὰ ληφθεῖ ὑπόψη ἡ δυνατότητα ὑπαρξῆς ἄλλης κυριότητος ἐπὶ τοῦ οἰκοπέδου καὶ ἄλλης ἐπὶ τοῦ οἰκοδομημένου στὸ οἰκόπεδο κτίσματος, ἢ ὁποία τεκμηριώνεται ἀπὸ τὶς πηγές στὸν χώρο τοῦ Ἰονίου¹³⁵, υἱοθετήθηκε πρόσφατα, ὡς ἐρμηνεῖα γιὰ τοὺς *jus patronato pubblico* ναοὺς τοῦ διατάγματος τοῦ γενικοῦ προβλεπτή Agostino Sagredo τῆς 26ης Αὐγούστου 1754, καὶ δια-

132. Ἡλίας Τσιτσέλης, *Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα*, τ. Β', Ἀθήνα 1960, σ. 76.

133. Κωνσταντῖνος Μαχαιρᾶς, *Ναοὶ καὶ Μοναὶ Λευκάδος*, Ἀθήνα 1957, σ. 23.

134. Μὲ ἀντίστοιχο τρόπο κτίστηκε καὶ ὁ ναὸς τῆς Ὑ. Θ. Μανδρακίνας στὴν Κέρκυρα. Σύμφωνα μὲ τὸ διάταγμα τῆς 3ης Ἰουνίου 1722 τοῦ γενικοῦ προβλεπτή Andrea Corner, μὲ τὸ ὁποῖο παραχωρήθηκε ἕκταση γῆς γιὰ τὸ κτίσιμο τοῦ ναοῦ, ὁ ἰδρυτὴς ἱερέας Ἀναστάσιος Γιαλλινᾶς καὶ οἱ κληρονόμοι του ὄφειλαν νὰ προσφέρουν στὸ Δημόσιο, στὴ γιορτὴ τῆς Παναγίας, ἓνα κερί τῆς μιᾶς λίτρας, τὸ δόσιμο ὁμῶς αὐτὸ δὲν σχετιζόταν μὲ τὴν παραχώρηση δικαιωμάτων στὸν ναό, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀναγνώριση τῆς κυριότητος τοῦ τόπου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο νὰ κτιστεῖ ὁ ναός. Ἄλλωστε, ὁ ναός δὲν λογίζεται ὡς ναός τοῦ Δημοσίου σὲ κανένα κατάλογο, ἀντίθετα καταγράφεται ὡς κτητορικὸς τῶν Γιαλλινᾶ (Καπάδοχος, *Ναοί*, σ. 359). Τὸ ἔγγραφο δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὴ Χρύσα Μαλτέζου, «Ἀρχεαϊκὲς μαρτυρίες γιὰ πέντε μεταβυζαντινοὺς ναοὺς τῆς Κέρκυρας», *Εὐφρόσυνον. Ἀφιέρωμα στὸν Μανόλη Χατζηδάκη*, τ. 1, Ἀθήνα 1991, σσ. 314-315, ἢ ὁποία τὸ ἐρμηνεύει διαφορετικὰ.

135. Γιὰ τὸ ζήτημα βλ. καὶ Daphne Papadatou, «“Traditional” and “innovative” forms of ownership in byzantine agrarian law», Ch. Papastathis (ἐπιμ.), *Byzantine law, Proceedings of the International Symposium of Jurists, Thessaloniki, 10-13 December 1998*, Thessaloniki 2001, σσ. 299-305.

τυπώθηκε σὲ ἀπόφαση τοῦ Ἀρείου Πάγου ποὺ ἀφοροῦσε παλαιὸ συνα-
 δελφικὸ ναὸ τῆς Λευκάδας (ΑΠ. 475/2016)¹³⁶.

4.2. Οἱ «investiture» καὶ τὸ πρόβλημα τῶν πολλαπλῶν παραχωρήσεων

Οἱ ναοὶ καὶ οἱ μονές τοῦ Δημοσίου παραχωροῦνταν, κατὰ τὴ χρονικὴ περί-
 οδο ποὺ καλύπτει ἡ ἔρευνα, ἀπὸ τὶς τοπικὲς βενετικὲς ἀρχές, ἔπειτα ἀπὸ
 σχετικὴ προκήρυξη τῆς κενουμένης θέσης, καὶ ἡ ἐπιλογή τοῦ κληρικοῦ ἐπι-
 κυρωνόταν, ἔπειτα ἀπὸ αἴτησή του, ἀπὸ τὴ βενετικὴ Γερουσία. Ἡ πρακτι-
 κὴ αὐτῆ, ἡ ὁποία τεκμηριώνεται ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ἀπογραφῆς καὶ τὶς
 ἄλλες σύγχρονες πηγές, θὰ παραμείνει ἰσχυρὴ ἕως τὶς ἀρχές περίπου τοῦ
 18ου αἰώνα ὅποτε τὴν κύρια εὐθὺνη γιὰ τὴν προκήρυξη τῶν θέσεων καὶ
 τὴν ἐκλογή θὰ ἀναλάβει ἡ κεντρικὴ Διοίκηση.

Οἱ ναοὶ παραχωροῦνταν μαζὶ μὲ τὰ μετόχια τους, ὡς ἐνιαία οἰκονομικὴ
 μονάδα, στὸν ἐκλεγόμενον κληρικό. Ἐως τώρα δὲν ἔχει διαπιστωθεῖ ἡ ξε-
 χωριστὴ παραχώρηση κάποιου μετοχίου. Ἡ περίπτωση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου
 Γεωργίου τοῦ Σαμῶνη, τὸν ὁποῖο ζήτησε στὶς 19 Ἀπριλίου 1622 ὁ ἱερέας
 Ἰωάννης Στίλιας, ἐπικαλούμενος τὴ συμμετοχὴ τοῦ πατέρα του Ἄνδρέα
 Στίλια ὡς governor, σὲ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις στὴ Λομβαρδία¹³⁷, δὲν
 εἶναι σαφές, καθόσον δὲν γνωρίζουμε ἂν τότε ἦταν μετόχι τοῦ Παντοκρά-
 τορα στὸ Καρδάκι, ὅπως ἀναφέρεται στὴν ἀπογραφή.

Ἡ παραχώρηση εἶχε ἰσόβιο χαρακτῆρα καὶ στὶς περιπτώσεις ποὺ κατα-
 γράφτηκαν παραπάνω ἀφοροῦσε μόνον κληρικούς. Ὁ τρόπος καὶ ἡ διαδι-
 κασία μὲ τὴν ὁποία οἱ ἐμφανισθέντες στὴν ἀπογραφή κληρικοὶ ἀπέκτησαν
 τοὺς ναοὺς ὀρίζονται στὴν πηγὴ μας μὲ τὸν ὄρο «concessione» καὶ τὸ ρῆμα
 «concedere». Οἱ κάτοχοι ναῶν τοῦ Δημοσίου περιγράφονται ἐπίσης στὶς
 ἄλλες πηγές ὡς «investiti» δηλαδὴ «ἐνδεδυμένοι» ἢ «περιβεβλημένοι», καὶ
 ἡ σχετικὴ πράξη ὀρίζεται ὡς «investitura», δηλαδὴ «περιβολή», ὅροι ποὺ
 παραπέμπουν στὸν φεουδαλικὸ θεσμό, ἔχουν ὅμως στὴν πράξη καταστρεῖ
 συνώνυμοι μὲ τοὺς πρώτους καὶ δηλώνουν γενικότερα τὴν ἰσόβια παραχώ-
 ρηση τῆς ἱερουργίας, τῆς φροντίδας καὶ τῆς κάρπωσης τῶν εἰσοδημάτων
 ἐνὸς ναοῦ.

Στὴν περίπτωση τῆς ἀπογραφῆς τῆς Κέρκυρας τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο ποὺ

136. Γιὰ τὴν ἀπόφαση βλ. Κωνσταντῖνος Παπαγεωργίου, «Ὁφεις ἐπιβίωσης τοῦ
 κτητορικοῦ θεσμοῦ (“κτητορείας”) στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ ἔννομη τάξη», *Ἐπετηρὶς*
 τοῦ Κέντρου Ἑρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου, τ. 47 (2017), σ. 256.

137. Πλουμίδης, *Αἰτήματα*, τεύχος Δ', σσ. 75-76 ἀρ. 347.

χρήζει ιδιαίτερης προσοχής είναι ή παραχώρηση πολλῶν ναῶν τοῦ Δημοσίου σὲ συγκεκριμένα πρόσωπα. Ἡ ταυτόχρονη κατοχή τῆς ἔφημερίας περισσότερων τοῦ ἑνὸς ναῶν εἶναι γεγονός ποῦ ἀπαντᾶ καὶ σὲ ἄλλους ναοὺς (ιδιόκτητους καὶ συναδελφικούς), σὲ αὐτοὺς ὅμως οἱ ἱερεῖς ἦταν συνήθως ταυτόχρονα κτήτορες ἢ μέλη τῶν ἀδελφοτήτων τους καὶ εἶχαν δικαιώματα στὴν ἱερουργία τους τὰ ὁποῖα διευθετοῦσαν μεταξύ τους καθορίζοντας συνήθως ἐβδομάδες ἔφημερίας. Κάποιοι ἄλλοι ναοὶ ἦταν ἐξωκκλήσια χωρὶς ιδιαίτερη περιουσία καὶ χωρὶς τὴν ἀνάγκη τακτικῆς ἱερουργίας, ἀφοῦ δὲν διέθεταν ἐνορίτες. Στις περιπτώσεις αὐτὲς ἡ κατοχή ἢ ἡ ἀνάθεση τῆς φροντίδας περισσότερων ναῶν στὸν ἴδιο ἱερέα, θὰ μπορούσε ἴσως νὰ δικαιολογηθεῖ. Στὴν περίπτωση ὅμως τῶν ναῶν τοῦ Δημοσίου, τὰ πράγματα ἦταν διαφορετικά, ἀφοῦ ἀφενὸς ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἀποτελοῦσαν ἀξιόλογες οἰκονομικὲς μονάδες καὶ ἀφετέρου οἱ παραχωρήσεις στὰ ἴδια πρόσωπα φανέρωναν τὴ μεροληψία τῆς Διοίκησης στὴν ἀξιολόγηση τῶν αἰτήσεων.

Τὸ γεγονός προκάλεσε τὴν κατάθεση στοὺς τρεῖς *sindici inquisitori* καὶ *avogadori* τοῦ Levante, ποῦ εἶχαν τὴν εὐθύνη τῆς ἀπογραφῆς, ἀνώνυμου ὑπομνήματος, τὸ ὁποῖο ἐνσωματώθηκε στὸν φάκελο μὲ τὰ κατάστιχα τῆς ἀπογραφῆς καὶ δημοσιεύεται ἐδῶ στὸ παράρτημα τῶν ἐγγράφων. Στὸ ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖο ὑποθέτω ὅτι συντάχθηκε ἀπὸ τοὺς συνδίκους τῆς κερκυραϊκῆς Κοινότητος, ἡ ὁποία τὴν περίοδο αὐτὴ ἐμφανίζει μιὰ ιδιαίτερη εὐαισθησία γιὰ τὰ ζητήματα τοῦ ὀρθόδοξου κλήρου¹³⁸, καταγγέλλεται ἡ κατοχή περισσότερων τοῦ ἑνὸς ναῶν τοῦ Δημοσίου ἀπὸ συγκεκριμένους κληρικούς, τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων ἀναγράφονται μαζί μὲ ἐκεῖνα τῶν ναῶν. Πρόκειται γιὰ τὸν ἱερέα Νικόλαο Ρεφελέτη, τὸν ἱερομόναχο Νικόδημο Μπαλιάρينو καὶ τὸν ἱερομόναχο Ἰερόθεο Ροδόσταμο. Ὁ πρῶτος κατεῖχε τὴν εἰκόνα τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, τὴν Εὐαγγελίστρια στὸ Μαντούκι, τὸν Ταξιάρχη στοὺς Καστράδες, τὸν Ἅγιο Λουκά στὰ Γουβιά (μαζί μὲ τὸν ἱερομόναχο Συμεῶν Χαλικιόπουλο), καθὼς καὶ ἕναν ιδιόκτητο ναὸ μέσα στὴ Χώρα, τὴ Θεοτόκο Πλατυτέρα. Ὁ δεῦτερος κατεῖχε τὸν ναὸ τῆς Παλαιοπόλεως μὲ τὰ τέσσερα μετόχια του. Ὁ τρίτος κατεῖχε τὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Μωραΐτη μὲ τὸ μετόχι τῆς, καὶ τὸν πλησιόχωρο ιδιωτικὸ

138. Βλ. σχετικὰ, Σπύρος Καρύδης, «Ὁ κερκυραϊκὸς κλῆρος τὴ δεκαετία 1631-1641. Σχόλια σὲ ἕνα διάταγμα», *Πρακτικὰ ΙΑ' Διεθνοῦς Πανιωνίου Συνεδρίου, Κεφαλονιά 21-25 Μαΐου 2018* (ὕπὸ ἔκδοση).

ναό του Ἁγίου Γεωργίου, τὸν ὁποῖο προσπαθοῦσε νὰ τὸν καταστήσει μετόχι τῆς μονῆς¹³⁹.

Ὁ συντάκτης τοῦ ὑπομνήματος, σὲ ἓναν χειμαρρώδη λόγο, δίχως σημαία στίξης, καταγράφει τὴν κατάσταση καὶ τὴν ἔντονη ἀντίθεσή του σὲ μιὰ πραγματικότητα ποὺ κατὰ τὴν κρίση του συνιστοῦσε κατάφωρη παραβίαση τῶν νόμων, γενικευμένο σκάνδαλο ποὺ προσέβαλλε τὴν ἴδια τὴ Βενετία, κυρίως ὁμως ζημίωνε τὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ, διότι οἱ κάτοχοι τῶν ναῶν στὴν πράξη ἀπολάμβαναν μόνον τὰ εἰσοδήματα, ὀδηγώντας στὴν καταστροφή τὰ κτίσματα, ἀφοῦ οὔτε βελτιώσεις σὲ αὐτὰ ἔκαναν οὔτε ἐρουργοῦσαν. Ὑπενθυμίζει ὅτι ἀπὸ τοὺς προηγούμενους διοικητὲς εἶχαν γίνεαι προβλέψεις γιὰ τοὺς ναοὺς ποὺ θὰ περιέρχονταν στὸ Δημόσιο («cadute in Signoria»), οἱ ὁποῖες ἀποσκοποῦσαν στὴν παραχώρηση ἑνὸς μόνον ναοῦ σὲ κάθε κληρικὸ καὶ στὴν εἴσπραξη μέρους τῶν εἰσοδημάτων γιὰ τὸ καλὸ τοῦ συνόλου. Ἐπισημαίνει ὅτι παρὰ τὰ διατάγματα, ὀρισμένοι κληρικοὶ κατεῖχαν τρεῖς καὶ τέσσερες δημόσιους ναοὺς ὁ καθένας. Ἔχοντας μάλιστα τεχνητὰ, καὶ μὲ στόχο τὴν ἐξαπάτηση, ἐνώσει τοὺς ναοὺς, καθιστώντας τὸν ἓνα μετόχι τοῦ ἄλλου, χαίρονταν τὰ εἰσοδήματα ὅλων, εἰς βάρος τοῦ Δημοσίου καὶ πολλῶν πτωχῶν κληρικῶν ποὺ δὲν διέθεταν ναὸ γιὰ ἐρουργία. Γιὰ τοὺς παραπάνω λόγους, ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς sindici νὰ ἐπιληφθοῦν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἰσχυροσῶν διατάξεων καὶ νὰ διατάξουν τὰ ἀναγκαῖα, ἐπισημαίνοντας ἐπιπλέον ὅτι ἡ παραχώρηση ἑνὸς ναοῦ σὲ κάθε κληρικὸ θὰ ἀπέφερε μεγαλύτερο ὄφελος στὸ Monte di Pietà, στὸ ὁποῖο οἱ κάτοχοι ναῶν τοῦ Δημοσίου ὄφειλαν νὰ καταβάλλουν μέρος τῶν ἐσόδων τους.

Μαζὶ μὲ τὸ ὑπόμνημα ὑποβλήθηκαν τὰ ἀκόλουθα ἀντίγραφα ἀποφάσεων καὶ διαταγμάτων, ποὺ πιστοποιοῦσαν τὴν ἀκρίβεια τῶν λόγων τοῦ συντάκτη.

α) Ἀντίγραφο τῆς ἀπάντησης τῶν pronveditori καὶ inquisitori generali, μὲ ἡμερομηνία 30 Σεπτεμβρίου 1614, σὲ αἴτημα τῆς Κοινότητος τῆς Κέρκυρας, ποὺ ἀφοροῦσε γενικὰ τοὺς κληρικοὺς ποὺ κατεῖχαν περισσότερους τοῦ ἑνὸς ναοῦ¹⁴⁰.

139. Σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο τῆς ἀπογραφῆς, ὁ Ροδόσταμος κατεῖχε ἐπίσης «un'altra chiesa intitolata San Zorzi nel territorio delle Benice ... concessali da Stathi Capsocavati et da Giani Capsocavati come patroni ... et haverla aggregata al monasterio...» (Καρούδης-Δημουλάς-Πουλῆς, *Τεκμήρια*, σ. 3 ἄρ. 3). Ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους καταλόγους δὲν βεβαιώνεται πάντως ἡ ὑπαρξὴ δευτέρου μετοχίου στὸν Ἅγιο Ἰωάννη τοῦ Μωραΐτη.

140. ASV, Consultori in Jure, φάκ. 482, fascicolo V, φ. 106r. Ἔχει δημοσιευτεῖ

β) Αντίγραφο τοῦ διατάγματος τοῦ γενικοῦ προβλεπτή Giust'Antonio Bellegno, τῆς 8ης Φεβρουαρίου 1622¹⁴¹, μὲ τὸ ὅποιο ὁ προβλεπτής, ἔπειτα ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι ἀπὸ πολλοὺς κληρικοὺς κατέχονταν δύο, τρεῖς ἢ καὶ περισσότερες «investiture» ναῶν ἢ μοναστηριῶν, ἀπαγόρευσε ρητὰ στὴν τοπικὴ βενετικὴ Διοίκηση νὰ παραχωρεῖ ἀνὰ ἱερομόναχο, ἱερέα ἢ μοναχό, περισσότερους ἀπὸ ἓναν ναοὺς ἀπὸ ἐκείνους ποὺ εἶχαν περιέλθει ἢ θὰ περιέρχονταν ἢ θὰ ἐπέστρεφαν στὸ Δημόσιο («*chiese che caderanno nel Fisco, o ritornarano in Signoria*»). Σὲ ἀντίθετη περίπτωση, ἡ παραχώρηση («*concessione*») λογιζόταν ὡς ἄκυρη καὶ ὁ ναὸς παραχωροῦνταν σὲ ἐκείνον ποὺ θὰ ἔκανε τὴν καταγγελία.

γ) Αντίγραφο τοῦ διατάγματος τοῦ γενικοῦ προβλεπτή Antonio Pisani τῆς 1ης Νοεμβρίου 1631¹⁴², τὸ ὅποιο ἀπέβλεπε στὴν ἐνίσχυση τῶν ἀποθεματικῶν τοῦ Monte di Pietà τῆς Κέρκυρας ποὺ εἶχε ἰδρυθεῖ τὸ 1630. Μὲ αὐτὸ ὀρίστηκαν, πέραν τῆς ἐφάπαξ καταβολῆς τοῦ δεκάτου τῶν εἰσοδημάτων τῶν ναῶν τοῦ Δημοσίου («*jus patronato di S. Serenità*»), καὶ οἱ οἰκονομικὲς ὑποχρεώσεις τῶν «περιβαλλομένων» ναοὺς τοῦ Δημοσίου μελλοντικά, οἱ ὅποιες ἀνέρχονταν στὸ μισὸ τῶν ἐσόδων τοῦ πρώτου ἔτους καὶ στὸ δέκατο τῶν εἰσοδημάτων τοῦ δευτέρου ἔτους.

Τὸ ὕφος καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς καταγγελίας ἐκφράζουν τὶς ἐντάσεις ποὺ ἐπικρατοῦσαν μεταξὺ τῶν κληρικῶν. Ὁ συντάκτης ἔχει δίκιο ἀναφορικὰ μὲ τὶς πολλαπλὲς παραχωρήσεις στὸ ἴδιο πρόσωπο, ἀναφερόμενος κυρίως στὸν Νικόλαο Ρεφελέτη. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς προσαρτήσεις ναῶν καὶ τὴ μετατροπὴ τους σὲ μετόχια, προφανῶς ἀναφέρεται στὶς περιπτώσεις τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Μωραΐτη, τῆς Παλαιόπολης καὶ τῆς Κονδυλονησιώτισσας. Τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις νὰ ἐλέγξουμε τὴ βασιμότητα τῆς καταγγελίας, μποροῦμε ὅμως, περιοριζόμενοι στὴν περίπτωση τῆς Παλαιόπολης νὰ βεβαιώσουμε ὅτι ἡ

ἀπὸ τὸν Giacomo Pojago, *Le leggi municipali delle Isole Jonie dall'anno 1386 fino alla caduta della Repubblica Veneta*, τ. 1, Corfù 1846 [στὸ ἐξῆς: Pojago, *Leggi*], σ. 127 μὲ ἡμερομηνία 29 Σεπτεμβρίου 1614. Γιὰ τὸ θέμα βλ. καὶ Σπύρος Καρύδης, *Ὀρθόδοξες ἀδελφότητες καὶ συναδελφικοὶ ναοὶ στὴν Κέρκυρα (15ος-19ος αἰ.)*, Σταμούλης, Ἀθήνα 2004 [στὸ ἐξῆς: Καρύδης, *Ἀδελφότητες*], σσ. 548-549.

141. ASV, Consultori in Jure, φάκ. 482, fascicolo V, φφ. 102r-103r. Τὸ διάταγμα εἶναι δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Pojago, *Leggi*, σσ. 158-160. Βλ. καὶ Καρύδης, *Ἀδελφότητες*, σ. 549.

142. ASV, Consultori in Jure, φάκ. 482, fascicolo V, φ. 105r. Δημοσιεύεται παρὰκάτω, ὡς ἔγγραφο ἀρ. 2.

καταγγελία δὲν εὐσταθεῖ, ἀφοῦ τὰ μετόχια ὑπῆρχαν πρὶν ὁ ναὸς περιέλθει στὸ Δημόσιο. Ὅσο γιὰ τὴν πρόταση τῆς ἀποσύνδεσης τῶν μετοχίων καὶ τῆς παραχώρησής τους ὡς ἀνεξάρτητων καθιδρυμάτων τοῦ Δημοσίου, παρότι ἐνδιαφέρουσα δὲν μποροῦσε νὰ καλύψει τὶς προβαλλόμενες ἀνάγκες τῶν κληρικῶν ἀφοῦ οὔτε ὁ ἀριθμὸς τῶν μετοχίων ἦταν τόσο μεγάλος, οὔτε αὐτὰ διέθεταν περιουσία ἰκανὴ γιὰ νὰ τοὺς ἐξασφαλίσει τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Πέρα ἀπὸ αὐτά, τὸ ὑπόμνημα ἀποτελεῖ μιὰ ἀκόμη μαρτυρία γιὰ τὴ λειτουργία τῆς βενετικῆς διοίκησης στὸ Κράτος τῆς Θάλασσας, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται στὸν ἐκκλησιαστικὸ χῶρο ἀπὸ τὸ εἰλικρινὲς ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐπίλυση ποικίλων ζητημάτων καὶ τὴ θεραπεία τῶν κακῶς κειμένων, μὲ γνώμονα τὴν προσήκουσα πρὸς τὸν Θεὸ λατρεία καὶ τὸν ἔπαινο τῆς Γαληνοτάτης, τὴν ἐπιμέλεια στὴ σύνταξη τῶν σχετικῶν νομοθετικῶν ρυθμίσεων καὶ τὴν ἐντέλεια ἀδυναμίας ἐφαρμογῆς τους.

5. Ἔγγραφο

1

Καταγγελία πρὸς τοὺς *inquisitori sindici* καὶ *avogadori* τοῦ Levante γιὰ τὴν κατοχὴ περισσοτέρων τοῦ ἑνὸς ναῶν τοῦ Δημοσίου ἀπὸ συγκεκριμένους κληρικούς.

Πηγή: ASV, *Consultori in Jure*, φάκ. 482, fascicolo V, φ. 101rv.

Illustrissimi et eccellentissimi signori inquisitori sindici et avogadori di Levante

Sono in tal modo pregiudicati li pubblici interessi et calpostrati li decreti et ordini pubblici da alcuni sacerdoti monaci et sacromonaci di questa città che causano non solo preciudizio al Prencipe ma scandalo universale ofesa maggiormente del sacrosanto culto divino. Poiche sendo stato santamente provisto da precetori del Eccellenze Vostre sopra le chiese cadute in Signoria le quali venivano poseder et a goder linta(ment)e d'alchuni sacromonaci con haver cadauno di esi tre et quatro chiese con solo fine di goder solamente l'intrade et acumular facolta con la total destruzione delle medessime chiese senza che fosse a quelle fatto alcuni miglioramenti ne officiasero provisto maggiormente anco dalla bona memoria del eccellente signor General Belegno l'ano 1622 di 8 febraro fu statuito santamente et proibito che le chiese cadute et che caderano in Signoria non possa eser fata alchuna concessione dal illustrissimo Reggimento a ci spetta la dispensa che di una sola chiesa per cadauno sacerdote monaco ovvero sacromonaco et non altra facendosi incontrario di quanto e predetto che la concessione sudetta sii di niun vallore et la chesa resti

concessa a colui che fara la coscienza nondimeno si atrovano alcuni monaci sacromonaci et sacerdoti per aver qualche potenza di otener et poseder tre e quatro chiese per cadauno di essi delle medeme della Signoria. Avendo artificiosamente et cosi ingano oservato unire l'una con l'atra et farli metochi acio con questa via godano l'intrade sudette come tuttavia le godono a pregiudicio del publico et anco de molti altri poveri religiosi che non ano alcuna chesa contra la forma delli detti ordini desso dette chiese et culti divini per causa loro distruti facendosi loro richi et facoltossi. Onde sendo necesario che l'Eccellenze Vostre diano l'esecutione di questi giusti et santi ordini in vista della loro suprema auctorita terminarano et ordinarano tutte quelle cose necessarie che sarano dalla spiracion divina illuminati a laude del omnipotente Iddio et della serenissima republica masime che esse chese restino senza alcuna officatura per non poter essi suplire a tante chese vedessi in virtu dell loro proclami notatti le chese che cadanno di essi tengono si che ritornarebbe ancho quando// sarebbe concesso una per cadauno religioso maggior beneficio al sacrosanto Monte in virtù delli ordini dell eccellentissimo signor Pisani general.

Il reverendo papa Nicolla Rafelletti à chesie del prencipe quatro. L'immagine di Santa Catarina. La Santissima Nuncatta posta a Manducho. La chesa di San Michel ale Castrade. La chesa di San Luca a mitta con il sacromonacho Simeon Chalichopulo posto a Govin et uno del privatto, la Nostra Dona Platitera qui dentro in città la qualle è cura di anima.

Il reverendo abatte Baliarin ha chiese del prencipe quatro fatte metochi cioe giurisdiczione a la chesa del publico nominata Paleopoli: San Michiel posto a Viro, San Patalon, Nostra Dona intitolata Parigorisa, et la chesa di Tutti Santi posta a Garuna.

Il reverendo sacromonacho Rodostamo chiese del prencipe fate metochi li quali si vede nella nota datta ala cancellaria di Vostre Eccellenze.

2

Διάταγμα τῆς 1ης Νοεμβρίου 1631 τοῦ Antonio Pisani, provveditor general inquisitor nelle tre isole di Levante, γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἀποθεματικῶν τοῦ Sacro Monte di Pietà μὲ τὴν καταβολὴ μέρους τῶν εἰσοδημάτων τῶν ναῶν τοῦ Δημοσίου.

Πηγὴ: ASV, Consultori in Jure, φάκ. 482, fascicolo V, φ. 105r, χωρὶς τὸν κατάλογο τῶν ὑποχρέων. Τὸ διάταγμα ἐπίσης στὸ ASV, Senato, Dispacci, φάκ. 997, dispaccio μὲ ἡμερομηνία 15 Μαΐου 1754, χ.ἀ. μετὰ τὸ dispaccio ἀρ. 61, συνημμένο ἀρ. 13.

Noi Antonio Pisani provveditor general inquisitor nelle tre isole di Levante

Con ordini proprij è stato incaminato da noi il sacro Monte di Pietà a beneficio de poveri, a gloria del signor Dio in maniera che niuno [.....] all'istesso effetto è necessario aplicarli alcun utile col quale si sostenti et vengha per quel fine et comodo, per il quale è stato instituito ecc. Havendo concorso tutti li signori cittadini et mercanti di questa Città ad imprestidi grossi o donativi, pare giusto che anco li investiti nelle chiese del Prencipe aiutino l'oppera et senza incomodità loro quali siano sicuri che volentieri saranno pronti, ordiniamo però col autorità del Generalato nostro che per una volta tantum ogni abbate papa et chi si sia dal ritto greco che habbino chiese et entrate jus patronato di S. Serenità debbano in termine de mese uno prossimo pagar al monte di pietà la Xma delle loro entrate giusta la limitazionne da noi con matura informazione fatta et qui sotto reggistrata et non pagando nel termine sudetto siano astreti a pagar due Xme se alcuno de i medesimi benefficiati fosse stato tralasciato et non descritto debba esser tansato et astreto al pagamento.

Per l'avenire ogni un che sarà investito sopra chiese di jus patronato del Prencipe debba pagar al santo sacro monte intitolato di San Spiridione la giusta metà// dell'entrate del prossimo anno et una Xma dell'entrata del secondo altrimenti dicaldino dell'elletione et confermatione dell'Eccellentissimo Senato che vi fosse et sia elletto un altro in suo luoco oltre l'esser astretto al pagamento.

Il reverendo calogero Calichiopulo ducati n° 40.

Il reverendo abbate Bagliarino ducati da lire 6 l'uno n° 50.

Il reverendo Rodostamo ducati ut supra n° 70.

Il reverendo papa Nicolò Reffeletti ducati n° 20.

Il reverendo calogero Auloniti, con il reverendo Vagianiti in solidum ducati ut supra n° 15.

Il reverendo calogero Petritin ducati n° 5.

Il reverendo calogero Muazzo ducati n° 15.

Il reverendo protopapà Laudisi ducati n° 15.

Il reverendo protopapà de Potami ducati n° 20.

Corfù il primo Novembre 1631 S.N.

Antonio Pisani provveditor general inquisitor

ISBN 978-618-83859-0-0